

ARTIKKELI

Kuolema Venäjän sotapropagandan tehokeinona

Teemu Oivo

Itä-Suomen yliopisto

Niko Väistö

Helsingin yliopisto

Abstrakti

Sotaa Ukrainassa on Venäjän televisiossa esitetty pitkään ja propagandistisesti niin, että se nostattaa suuria tunteita ja tukee sodankäynnin oikeutusta ja samalla ajatusta kuoleman hyväksyttävyydestä. Historian aikana sotapropaganda on usein hyödyntänyt kuolemaa ja viittauksia kuolemaan, mutta juuri kuoleman elementtiin on tutkimuksessa tähän asti keskitytty lähinnä liittyen muistinpoliittikkaan ja paljon vähemmän liittyen ajankohtaiseen viestintään. Tutkimusartikkelimme luo katsauksen Venäjän sotapropagandakampanjaan keskittyen alkuvuonna 2024 televisiossa esitettyyn sotapropagandaan niin sanotuista tavallisista sotakuolemista. Esimerkkitaapauksinamme ovat kaksi uutisraporttia siviilien kuolemista Ukrainan ja Venäjän puolella kansainvälistä rajaa sekä Vladimir Putinin tapaaminen kuolleiden sotilaiden perheiden kanssa. Käynnissä olevan suuren konfliktin viestinnän käsittely tuo tutkimukselle erityiset haasteensa, minkä vuoksi asiayhteyden taustoittaminen eettisine piirteineen on merkittävä osa tätä tutkimusta. Käsitlemme empiiriset aineistomme ensiksi kuvaillen ja toiseksi niiden tehokeinoja tulkiten. Tarinankerronnallisuus on merkittävä osa Kremlin propagandaa ja se on verbaalisen muotonsa puolesta aihepiiristä kiinnostuneille tunnettu, minkä vuoksi korostamme analyysissämme tarinankerrontaa tukevaa nonverbaalista viestintää. Laajemmin sotakuolemien tarkkaan suunnitellut esitykset televisiossa tarjoavat mediakulttuurin puitteissa näkökulmaan kuoleman julkisista maisemista Venäjällä.

Avainsanat: propaganda, sotapropaganda, sotakuolemat, Venäjä, montaasiteoria

Johdanto

Läpi historian kuolemaa on hyödynnetty sotapropagandan kuvissa kertomassa hirviömäisen vihollisen viattomista uhreista ja oman kansakunnan sankareiden marttyyrimaisista uhrauksista. Sodan vastapuolta on puolestaan lannistettu pelottavilla kuvilla heitä odottavasta kohtalosta (Sontag 2003; Meis 2013). Kuoleman hyödyntäminen on peruspropagandaa, jota sen tuottaja hyödyntää joukkoviestinnässä omien tavoitteidensa eduksi, erityisesti levittääkseen sodankäynnille suotuisaa mielialaa (Entman 2004; Dahl-Martinsen 2016). Propagandan keinot vaihtelevat ajan, kulttuurien ja teknologian mukana, mutta propagandan tutkimuksessa kuoleman aspekti on jäänyt sivurooliin.

Itäisessä Ukrainassa kärsimystä, tuhoa ja kuolemaa aiheuttanut sotiminen alkoi vuonna 2014. Vaikka virallinen Venäjä kiisti osallisuutensa tähän konfliktiin, sitä esitettiin maan televisiokanavilla päivittäin peittelemättömän puolueellisesti ja jo ennen helmikuussa 2022 aloitettua avointa suurhyökkäystä (Cottiero ym. 2015). Venäjän uutiskanavien päivittäisessä uutisvirrassa vastapuolen tappioita ja sen vastuulle osoitettuja siviilikuolemia on näytetty usein, mutta omien joukkojen kuolemia puolestaan harvoin. Venäjällä viranomaislähteet ovat ainoat sotatapahtumista kertovat julkisuudessa sallitut tietolähteet. Kuolemista, lyhyesti ja yksittäistapauksina, kertovat lähinnä alueviranomaiset ja omaiset omissa medioissaan (Oivo 2023; Eremeeva 2024). Suurelle yleisölle sotakuolemista Venäjällä kertovat hallinnolle lojaalit isot uutismediat. Ne tarjoavat harvinaista, joskin puolueellisuuden ja sensuurin myötä vinoutunutta näkökulmaa.

Artikkelimme tarkastelee kuoleman hyödyntämistä Venäjän television sotapropagandassa. Lähestymistapamme perustuu Garth Jowett ja Victoria O'Donnellin (2019) propagandan analyysiin, jossa hahmotamme propagandakampanjan taustat pääosin sekundääriaineistojen perusteella. Tutkimuksemme empiirisessä osassa havainnoimme propagandan tehokeinoja kolmessa esimerkkitapauksessa kuvaavan ja tulkitsevan sisällönanalyysin avulla. Propagandan analyysissä on tärkeää huomioida sekä propagandan viesti että sitä tehostavat viestinnän sanattomat elementit. Venäjän propagandan narratiivisia elementtejä, jotka liittyvät suurten tapahtumien historiallisiin syy-seuraussuhteisiin ja identiteettipolitiikkaan kytkeytyviin myytteihin, on tutkittu melko kattavasti (Pynnöniemi ja Rácz 2016; Pörsti 2018; Laine 2021; Parpei 2023, Tolz ja Hutchings 2023). Propagandan nonverbaaliset tehokeinot ovat harvemmin huomion pääkohteena (Makarychev ja Yatsyk 2017; Kolamo 2019). Painotamme omassa analyysissämme erityisesti propagandan sanattomia tehokeinoja hyödyntämällä audiovisuaalisen kulttuurin parissa teoreettisena työkaluna kehitettyä montaasiteoriaa.

Esimerkkitapauksinamme käytämme kolmea Venäjän TV:ssä esitettyä uutissegmenttiä tammi-helmikuulta 2024: Putin tapaamassa kuolleiden sotilaiden perheitä sekä uutisraportit siviilikuolemista, joista toinen on Venäjän Ukrainalta miehittämältä alueelta ja toinen sen omalta puolelta valtionrajaa. Valitsemamme tapaukset kuvaavat keskiverto mediayleisölle tuntemattomien sotilaiden ja siviilien kollektiivisia kuolemia, joita esitettiin TV:ssä huomattavina, mutta kokonaiskuvassa tavanomaisina tapauksina.

Tutkimme propagandaa massoille suunnattuna, tunteita, ideoita ja arvoja sisältävänä joukkoviestintänä, joka tavoittelee päämäärätietoisesti alkuperäiselle lähettäjälleen hyödyllisiä yleisöreaktioita. Vaikka propagandan esittämiä tilannekuvia ja taustoituksia voidaan kyseenalaistaa, Venäjän valtioon kytkeytyvän TV-viestinnän päätavoite on monin osin avoin ja kiistaton: venäläisten yhdistäminen tukemaan maan hallintoa (Kreml), armeijaa ja sotaa Ukrainassa (Alyukov 2022; Tolz ja Hutchings 2023; Parpei 2023). Asiantuntija-arviot Venäjän propagandan tehokkuudesta ovat olleet varautuneita, mutta yleisesti sen katsotaan puhuttelevan ainakin Venäjän valtiollisten televisiokanavien katsojia (Alyukov 2022; Mitikka 2023).

Sotien osapuolet tyypillisesti pyrkivät hallinnoimaan, välineellistämään ja aseistamaan sotaan liittyvää tiedonvälitystä, minkä vuoksi tässä artikkelissa käsiteltyihin propagandan väittämiin tulee suhtautua kriittisesti. Silti nämä väittämät ovat monille kohdeyleisön jäsenille vähintään sosiaalista todellisuutta (Alyukov 2022; Kontšarov 2022). Esimerkkimme eivät edusta Venäjän propagandan kiistanalaisimpia väitteitä eikä suuren mittakaavan sodassa kuolemia lähtökohtaisesti tarvitse sepittää. Tästä syystä tarkastelemme esimerkkitapauksiamme osana sotaolosuhteissa yleismaailmallisesti esiintyvää tavanomaista vaaleaa tai harmaata propagandaa (Jowett ja O'Donnell 2019; Pitkänen ja Sutinen, 2019).

Tutkimuksemme ottaa etäisyyttä propagandan vastustamisesta, jotta saisimme paremman näkökulman ulkopuolelta vaikeasti hahmotettavaan ja huomattavan nonverbaaliseen kuoleman ulottuvuuteen sodankäynnin oikeutusta propagoivassa viestinnässä. Käsittelemämme konfliktin luonne ja kuvaukset ovat erottamaton osa siihen liittyvää kamppailua. Kremlin mukaan Venäjä ei käy hyökkäyssotaa ukrainalaisia vastaan Ukrainassa, vaan venäläisiä puolustavaa "erikoisoperaatiota" Natoa ja uusnatseja vastaan omalla maallaan. Käsitys "Venäjän omasta" osapuolesta viittaa sodan olevan kaikkien venäläisten yhteinen asia. Kremlin mukaan "kaikkiin venäläisiin" lukeutuvat myös itäisessä Ukrainassa asuvat ihmiset ja tästä syystä Venäjän "oma" puoli on kyseenalainen. Kuoleman kuvaamiseen ja katsomiseen liittyy useita eettis-moraalisia ongelmia, joita on nostettu esiin niin akateemisesti (e.g. Möller 2009; Hakola 2013) kuin laajemmin taiteessa ja kirjallisuudessa (Sontag 2003). Näitä kysymyksiä käsittelemme ja refleктоimme aineisto ja menetelmä- sekä pohdinta-luvuissa.

Artikkelin seuraavassa luvussa käymme lyhyesti läpi propagandan tutkimuksen yhteyttä sotaan ja kuolemaan. Toisessa luvussa esittelemme tutkimusmenetelmämme, minkä jälkeen artikkelin luvut rakentuvat Jowett ja O'Donnellin (2019, 267) propagandan analyysin kymmentä "askelta"¹ soveltaen. Ensiksi käsittelemme aiempaan tutkimukseen ja muihin sekundääriaineistoihin perustuen propagandakampanjan taustoja, lähtökohtia, tavoitteita, asiayhteyksiä sekä vastapropagandaa. Propagandaorganisaation rakenteen, propagandistin, kohdeyleisön sekä tiedotusvälineen esittelemme toisessa taustoitussiossa. Artikkelin empiirisissä osioissa käsittelemme propagandan tehokeinoja kolmen esimerkkitapauksen kautta. Ensiksi kuvaamme tapauksia käsittelevät uutislähettykset kuoleman esitykselle merkitykselliseltä osalta, minkä jälkeen puramme esimerkkitapauksissa käytettyjä propagandan tehokeinoja tulkitsevalla sisällönanalyysillä. Lopuksi esitämme propagandan analyysin yhteenvedon ja keskustelun sekä pohdinnan.

¹ Kokonaisuudessaan 10-askleen analyysi koostuu propagandakampanjan 1) ideologian ja tarkoituksen, 2) asiayhteyksien ja 3) propagandistin tunnistamisesta, 4) propagandaorganisaation rakenteen selvittämisestä, 5) kohdeyleisön tunnistamisesta, 6) viestintävälineen hyödyntämisen hahmottamisesta, 7) propagandan tehokkuutta lisäävien erikoistekniikoiden analyysistä, 8) yleisöreaktioiden analyysistä, 9) vastapropagandan tunnistamisesta ja analyysistä sekä lopuksi 10) kampanjan menestyksen ja seurausten arvioinnista.

Kuolema ja propaganda

Biologisen elämän loppumisen ohella kuolema luo sosiaalista todellisuutta ja on itsessään voimakas symbolinen resurssi. Kuolemantutkimuksessa on huomioitu, kuinka kuolemaan viitataan mediassa usein epäsuorasti siihen liittyvien metonyymisten käsiteparien kuten ruumisarkun kautta. Toisaalta kuolleita voidaan käyttää symboloimaan jotakin muuta. Florea ja Rabatell (2011, 5) kuvaavat kuoleman esittämistä mediassa kaksisuuntaisena vetovoimana kieltämisen ja vahvistamisen välillä: kuolemaa voidaan peitellä, vältellä kiertoilmaisuilla, tuoda näyttille, jopa liioitella ja sitten jälleen peittää näkyvistä.

Modernismin myötä monien ihmisten kokemus kuolemasta perustuu merkittävästi median antamiin kuviin. Todelliset ja fiktiiviset kuolemat voivat muistissa sekoittua keskenään (Sontag 2003; Stratton 2015). Suuren mittakaavan kriiseille luonteenomaisen epävarmuuden vuoksi moni kuolemaan liittyvä käytäntö on rituaalisiin rakenteisiin nojaava ja kliseinen (Dahl-Martinsen 2016, 123; Oivo 2023). Tällaiset tapahtumat rakentuvat mediassa tavanomaisesti speaktaakkelimaisiksi ja luovat katsojien välille yhteyttä jaetun yleisökokemuksen kautta (Sumiala 2013).

Sotakuolemien normalisaatio kytkeytyy weberiläiseen valtion väkivaltamonopoliin (Kivimäki ja Tepora 2012). Normalisaation epäonnistuessa sotaa käyvän valtiovallan legitimitetti kärsii. Esimerkiksi ruumissäkkiefektissä (eng. *bodybag effect*) tällaiseen tilanteeseen johtaa yleinen järkytys oman maan sotilaiden kuolemista (Dahl-Martinsen 2016). Tavanomainen ideaali hyväksytylle sotakuolemalle on sotilaan sankarimarttyyrimainen uhraus kansallisen yhteisönsä puolesta (Kivimäki ja Tepora 2012; Pajari 2015). Vastapuolelle, ja etenkin sen siviileille aiheutetusta kärsimyksestä puolestaan mieluummin vaietaan (Entman 2004).

Informaatio- ja viestintäteknologioiden voimakas leviäminen yhteiskuntien eri aloille vaikuttaa myös sodankäyntiin. Sodan suunnittelu, oikeutus, historiaan sidonta, muistaminen ja kuvittelu kytkeytyvät mediaan ja sen käyttäjiin (O’Loughlin ja Hoskins 2015, 1323). Sotapropaganda jakautuu tavanomaisesti omalle ja vastapuolelle suunnattuun sekä sodankäyntiin ja kotirintamalle suunnattuun propagandaan. Jopa demokratioissa tiedotusvälineet yleisimmin ryhmittyvät sotivien hallitustensa taakse kertomaan sodasta yhtenäistä ja yksipuolista versiota ja tukemaan kansallista yhtenäisyyttä (Pajari 2015; Dahl-Martinsen 2016). Vastaavasti sotivan valtion kansalaiset tavanomaisesti uskovat hallituksensa perusteita sodankäynnille ja sen kannatuksen kääntyminen on melko harvinaista (Sontag 2003, 38).

Vaikka arkikielessä propagandaa käytetään usein vähättelevänä haukkumasanana, se on myös omalaatuinen ja pitkän perinteen omaava analyttinen tutkimuskäsite. Propagandan merkitys ei ole täysin vakiintunut, mutta tässä artikkelissa käytämme Jowettin ja O’Donnellin ([1986], 2019, 6.) merkkiteoksessa *Propaganda and Persuasion* antamaa määritelmää: propaganda on tarkoituksenmukainen ja systemaattinen pyrkimys muokata

käsityksiä, manipuloida kognitioita sekä ohjata joukkoviestinnän kohteena olevien käytöstä propagandistin tavoitteiden mukaisesti. Propaganda muovaa kohdeyleisönsä käsityksiä ulkoisesta maailmasta sekä yksilöiden minäkuvista. Kognitioita, päättäväisyyttä ja asenteita se voi manipuloida erilaisten jaettujen arvojen ja tunteiden kautta. Jowett ja O'Donnell (2019, 1–12) korostavat propagandan toteutuksen vaihtelevan teknisten ja kulttuurillisten viestintäkeinojen myötä, mutta propagandistisen viestinnän keskiössä ovat aina propagandistin päämäärät, ei välttämättä kohdeyleisön etu.

Propagandaa on tutkittu historian, journalismin, politiikkatieteiden, sosiologian ja psykologian näkökulmista sekä poikkitieteellisesti. Viime vuosina propagandana on tutkittu muun muassa sotatieteellisen Venäjän sotahistoriallisen seuran verkkojulkaisuja (Parppe 2023) ja ulkomaille suunnattua ydinpelotetta (Sinovets ja Shultz 2023). Toisaalta myös Venäjä on ollut historian saatossa länsimaissa merkittävä mielikuvien, identiteettipolitiikan sekä propagandan kohde (Wunsch 2003; Ojajärvi ja Valtonen 2011; Pitkänen ja Sutinen 2019, 190–202). Useilla käsitteillä, kuten strategisella viestinnällä, informaatiovaikuttamisella, disinformaatiolla, muistin politiikalla ja valeuutisilla on yhtymäkohtia ja eroavaisuuksia propagandaan. Yleisesti propagandan tutkimuksessa painotetaan, kuinka yleisöreaktioita tavoitteleva joukkoviestintä hyödyntää ideoiden lisäksi myös sanatonta viestintää, kuten estetiikkaa, eleitä ja musiikkia. Laajemmassa kokonaisuudessaan propagandan tutkimus kertoo viestinnän tehokeinoista mielipiteisiin ja kognitioihin vaikuttamisessa kulttuurihistoriallisissa asiayhteyksissään. (Jowett ja O'Donnell 2019; Pitkänen ja Sutinen, 2019.)

Toisen maailmansodan aikana liittoutuneiden psykologisen sodankäynnin osaston kehittämä jaottelu mustan, harmaan ja valkoisen propagandan välillä on yksi vakiintuneista tavoista luokitella propagandaa sen tarkoitusperien avoimuuden ja väitteiden todenmukaisuuden mukaan. Valkoinen propaganda on tässä suhteessa avointa, kuten kansallismielisyyttä nostattavissa merkkitapahtumissa, kun taas musta propaganda kuvaa vahinkoa tavoittelevia petoksia. Harmaa propaganda sijoittuu niiden välille. (Jowett ja O'Donnell 2019, 17.) Avoimuutensa vuoksi valkoinen propaganda erottuu esimerkiksi disinformaatiosta. Venäjän televisiossa esitettyä sodan kannatuksen ja ryhmähengen nostatusta tulkitsemme näiden tavoitteiden avoimuuden perusteella valkoisena ja osittain harmaana propagandana. Propaganda saa tummempia sävyjä, kun viestinnän voi osoittaa johdattelevan katsojia harhaan.

Aineisto ja menetelmä

Tutkiaksemme kuoleman nonverbaalista käyttöä Venäjän sotapropagandassa valitsimme kolme esimerkkitapausta Venäjän valtion TV-kanavalta Rossia1:ltä. Valitsemiemme tapausten avulla pyrimme tarkastelemaan tavallisten siviilien ja sotilaiden kuolemien esitystä Venäjän median tukemalta sodan osapuolelta. Kyseiseen osapuoleen viittaaminen “Venäjänä” tai “venäläisinä” voi tukea propagandistista määritelmää sodasta “Venäjän ja kaikkien venäläisten hyväksi”.

Koko sodan ajan tekemämme vapaamuotoisen uutisseurannan perusteella on selvää, että Venäjän televisiossa venäläissotilaiden kuolemia esitetään harvoin ja epäsäännöllisesti. Esimerkkitapauksessamme kuolleet sotilaat esitettiin välillisesti heidän perheidensä kautta Russia1-kanavan Vesti 20:00 (iltakahdeksan uutiset) lähetyksessä 7.1.2024. Siviilien kuolemien esittämisestä Venäjän televisiossa oli enemmän vaihtoehtoja: Donetskista vuodesta 2014 ja Belgorodista vuodesta 2022 alkaen. Valitsimme Donetskien (21.1.2024) ja Belgorodin (18.2.2024) pommituksissa kuolleista siviileistä kertoneet Russia1:n Vesti nedeli (Viikon uutiset) viikon pääuutislähetykset.

Russia 1:n Vesti 20:00 ja Vesti nedeli olivat tammi-helmikuussa 2024 Venäjän toiseksi ja kolmanneksi katsotuimmat TV-ohjelmat Pervyi kanalin (Ykköskanavan) Mestnoe Vremja (Paikallisaika) -paikallisuutisten jälkeen (Mediascope 2024). Näissä sunnuntaina esitetyissä ohjelmissa kierrätetään aiemmin samalla viikolla julkaistuja videomateriaaleja, joita on tapahtumien ensiuutisointiin verrattuna enemmän suunniteltu ja teknisesti tuotettu.

Artikkelimme rakentaa propagandakampanjasta kokonaiskuvan Jowettin ja O'Donnellin (2019) propagandan analyysiin pohjautuen. Empiirisen aineistomme kuoleman esitysten analyysissä sovellettiin tutkimusmenetelmämme Driskon ja Maschin (2015) laadullista ja tulkitsevaa sisällönanalyysiä. Muistettakoon, että sisällönanalyysi kehitettiin alun perin toisen maailmansodan aikana nimenomaan propagandan tutkimusta varten (Jowett ja O'Donnell 2019, 158).

Analyysiosioista ensimmäinen pyrkii kuvaamaan esimerkkitapauksiamme laadullisen sisällönanalyysin periaatteiden mukaan, aineistolähtöisesti. Aineistoa kuvaava osio ei ole aineiston täydellinen transkriptio, koska tutkimuskysymyksemme perusteella keskityimme kuoleman esitykseen liittyviin sisältöihin. Huomioimme myös, mitä lähetyksessä esitetään juuri ennen käsittelemäämme uutissegmenttiä huomioidaksemme uutissegmenttien järjestyksen tarkoituksenmukaisuuden. Sisällönanalyysimme on pohjimmiltaan tulkinnallinen, koska nonverbaalisten tehokeinojen objektiivinen kuvaaminen on vaikeaa, jos lainkaan mahdollista. Eri taustaiset ihmiset näkevät ja huomaavat eri asioita tällaisessa audiovisuaalisessa materiaalissa, joten artikkelin aineistoa tulkitsevan osion lisäksi myös kuvaava osio on tällä perusteella subjektiivista. Näkökulmamme ei voi kattaa kaikkea mahdollista tulkintaa, ja katsojakokemuksemme oletettavasti poikkeaa kohdeyleisöstä. Hyödynnämme Venäjän (media-)kulttuurin asiantuntemustamme, eikä viestinnän kansallisia erityispiirteitä tule toisaalta liikaa eksotisoida.

Tulkinnallisessa sisällönanalyysissä käyttämämme propagandan sanattomien tehokeinojen tulkintakehikko perustuu keskeisesti montaasiin ja kuvan rajaamiseen. Montaasilla viittaamme neuvostoliittolaisen ohjaajateoreetikko Sergei Eisensteinin (1978, 90) teoriaan, jonka mukaan rinnakkain esitetyt kuvat luovat yhdessä esitettynä laajempia merkityksiä, kuin kuvat itsenäisinä esityksinä tekisivät. Montaasilla kerrotaan tarinaa tuomalla kuvapareja toistensa perään. Tämä mahdollistaa eri aikojen ja paikkojen tapahtumien toisiinsa liittämisen. Käytännössä kyse on uutisiin valikoitujen kuvien ja kuvasarjojen esittämisestä uutisten päämääriä palvelevalla tavalla. Leikkaamalla valikoituja kuvasarjoja

peräkkäin katsojalle syntyy uusia mielikuvia todellisuudesta. Tästä Eisenstein käyttää nimitystä synteesi, joka on käytännössä mikä tahansa katsojan mielessä rakentuva assosiaatio, eli miellelyhtymä. Synteesin tekijän tulisi käyttää sellaisia elementtejä, joiden avulla katsojalle muodostuu sama tunne ja ajatus kuin tekijällä. (Bagge 2020, 7.)

Eisenstein (1957, 4) on todennut elokuvan synnyttävän mielikuvia puhtaasti jo senkin takia, että siinä kuvia havaitaan toistensa jatkumona. Näin ollen elokuva synnyttää miellelyhtymiä, joissa jokin uusi havainto muistuttaa jostakin jo olemassa olevasta. Uutiset on makasiiniohjelma, joka noudattaa katsojille tuttua kerronnan mallia (Nikkinen ja Vacklin 2012, 163–165). Tämän vakiintuneen tavan sisällä uutisten tekijät voivat vaikuttaa katsojan mielikuvaan selostuksen lisäksi valikoimalla lähetyksessä näytettäviä tapahtumia ja niiden esitysjärjestystä. Intellektuaaliksi montaasiksi Eisenstein on kuvannut elokuvansa Lokakuu (1927) jaksoa, jossa hän tarkoituksenmukaisesti pyrkii saamaan katsojan kyseenalaistamaan kirkon merkityksen vertaamalla uskonnollisia symboleja venäläistä kansaa alistaviin symboleihin kuten Napoleoniin (Eisenstein 1978, 133). Yksittäisen katsojan mielikuvat syntyvät omien kokemusten pohjalta, mutta kansallisella televisioyleisöllä on yhtäläisiä tapoja tulkita mediasisältöjä jaetun yhteiskunnallisen ja kulttuurisen taustan vuoksi (Schudson 1995; Alyukov 2022).

Visuaalisen kulttuurin ja taiteen tutkimuksen tapa on lähestyä aineistoa käytännön ja teoreettisen pohdinnan kautta. Eisensteinin montaasiteoria on käytännöllisen kokeilun ja kirjallisen työskentelyn tulos. Hän loi monitieteellisen tarkkailun ja konkreettisen, filmikelojen kanssa työskentelyn tuloksena uusia käytäntöjä, joita sovelletaan edelleen missä tahansa useiden kuvien muodostamassa taiteenlajissa. Tätä edustaa myös arkinen ilmiö – uutiset. (Helke 2019, 209–210.) Kuvakerronnassa sattumaa on lopulta hyvin vähän, sillä uutisointi, kuten mikä tahansa dokumentaarinen tallentaminen, on valintojen tulosta ja tapa lähestyä todellisuutta, jota luonnollisesti ohjaa tekijöiden intressit mutta myös kuvattavalla alueella vallitsevat säännöt.

Emme tutkijoina ole irrallaan suurista konflikteista, joihin tutkimamme ilmiöt liittyvät. Näkökulmiimme vaikuttavat omat arvomme, taustamme ja käsityksemme sodan luonteesta ja taustoista, minkä perusteella suhtaudumme tuomitsevasti Venäjän sotatoimiin Ukrainassa. Tutkimuksemme perustavoite on auttaa ymmärtämään sotakuolemaan liittyvää joukkoviestintää historiallisessa asiayhteydessään, ei antaa näille viesteille alustaa, varoittaa niistä tai tehdä vastapropagandaa. Tutkimusaineistossamme esitetyt kuolemat ovat tuoreita, ja vaikka tulkitsemme niitä osana julkisesti suurelle (venäläis-)yleisölle kohdennettua propagandaa, emme lähtökohtaisesti kyseenalaista niihin liittyvää aitoa kärsimystä. Kolme laadullisesti käsiteltyä esimerkkitapausta eivät anna täysin yleistettävää kokonaiskuvaa propagandakampanjan laadusta lukijoille, varsinkaan jos he eivät muutoin tunne Venäjän TV:tä. Suuren propagandakampanjan kokonaisuudesta tapausvalintamme rajaa ulkopuolelleen esimerkiksi suoranaisia valheita ja vastapuolen epäinhimillistämistä (esim. Tolz ja Hutchings 2023, 355; Sinovets ja Shultz 2023). Tällä propagandakampanjalla ja siihen oleellisesti liittyvällä konfliktilla on monimutkainen tausta, ja sen tiivistämiseen liittyy lähtökohtaisesti subjektiivisia arvovalintoja.

Propagandakampanjan taustat

Vanha sotapropaganda on hyvä esimerkki siitä, kuinka propaganda voi vaikuttaa käsittämättömän naiivilta, mikäli sen ilmenemisen historiallinen asiayhteys sivuutetaan (Jowett ja O'Donnell 2019, 197). Tässä osiossa hahmotamme tutkimaamme propagandakampanjaa käymällä läpi seuraavat Jowett'n ja O'Donnellin (2019, 267) propagandan analyysin "askeleet": propagandakampanjan taustat, tarkoitukset, (mahdollisen) ideologian, ilmenemisen asiayhteyden sekä vastapropagandan. Toinen taustoitusosio jatkaa näkökulmilla propagandan organisaatiosta, propagandistista, kohdeyleisöstä sekä media-alustasta.

Propagandan tutkimusta varten Jowett ja O'Donnell (2019, 177) määrittelevät kulttuurin käytännöiksi, tavoiksi, kieliksi, uskomuksiksi, representaation tavoiksi sekä muodollisiksi ja epämuodollisiksi käyttäytymissäännöiksi, joiden avulla ihmiset tulkitsevat ympäröivää maailmaa. Samalla historian ja kulttuurin kontekstit antavat propagandistisen viestinnän tyylille motivaation ja ohjenuoran. Uutiset puolestaan voidaan nähdä erottamattomana osana kulttuuria sikäli, kun ne heijastavat sitä, mitä kollektiivisesti tunnistetaan ja hyväksytään tiedo(nvälitykse)ksi (Schudson 1995, 31).

Venäjällä valtiovalta ei useissa tapauksissa hallitse tiedotusvälineitä suoraan niiden täysomistajuudella, vaan hallinta tapahtuu säädösten ja monimutkaisten riippuvuusverkostojen kautta. Valtiovaltaa kohtaan kriittisesti suhtautuneiden uutistoimistojen toimintaedellytyksiä on pitkään vaikeutettu eri tavoin. Valtion harjoittama mediakontrolli ulottuu uutistoimistoista sosiaaliseen mediaan sekä uutisaggregaattoreihin. (Wijermars ja Lehtisaari 2020.) Valtarakenteiden läpinäkymättömyyden vuoksi Venäjän hallinnon ja sitä tukevan viestintäkoneiston taustat, ideologia ja tavoitteet ovat epäselviä ja spekulatiivisia. Valta keskittyy Vladimir Putinin ympärille. Julkisuudessa häneen henkilöityy erityisesti Venäjän ulko- ja turvallisuuspolitiikka. (Ananyev 2018.) Putinin julkikuvaa on luonnehdittu henkilökultin kaltaiseksi. Siinä korostuu suurena ja lujana johtajana oleminen, monet äijämäiset tempaukset, kuten metsästys, hävittäjällä lentäminen, jääkiekko ja siperiantiikerin tainnuttaminen (Kolamo 2019). Toisaalta Putinin imagoon kuuluu myös patriarkaalin huolenpito. Puheissaan Putin viittaa usein monipuolisesti kirjallisuuteen, tilastoihin, historiaan ja kansanviisauksiin sekä suosii ironista huumoria (Huuskonen 2015). Putinin imagoa varjellaan tarkkaan, mistä kertoo osaltaan häneen liittyvän julkisen kritiikin vaimentaminen hallinnolle lojaaleissa tiedotusvälineissä sekä toisaalta hänen julkisten esiintymistensä orkestroiminen mahdollisimman ennalta-arvattaviksi (esim. Chapman 2024).

Venäjän joukkoviestintä ja uutiset stimuloivat yleisössään suuria tunteita, kuten moraalista tyrmistystä sekä johdattelivat heidän huomiotaan asiasta toiseen. Sen olennainen tavoite vaikuttaa olevan suuren yleisön poliittinen passivointi (esim. Novikova 2014, 160; Alyukov 2022). Toisaalta laajamittaisesti arvokonservatiivisia, kansallismielisiä, uhrautuvia ja militaristisia ihanteita on pyritty edistämään niin mediassa kuin koulu- ja

nuorisopolitiikassa (Alava 2021; Silvan 2022; Oivo 2023). Tolz ja Hutchings (2023, 351) ovat todenneet Kremlin viestintästrategian pohjautuvan autoritäärisille hallinnoille tyypillisiin kansallista turvallisuutta takaaviin “missioihin”, jotka toimivat ideologioita joustavammin eri tilanteissa.

Käsittelimämme Kremlin sotapropagandakampanjan voidaan katsoa alkaneen joko helmikuun 2022 avoimen hyökkäyksen tai kevään 2014 verrattain matalamman intensiteetin sotatoimien aikaan. Tuolloin Venäjän hallinto ja sitä tukevat tiedotusvälineet kertoivat fasististen voimien riistäneen vallan Ukrainassa länsimaisten juonittelijoiden avulla tai johdolla. Niiden kerrottiin aloittaneen Ukrainan venäjänkielisen- ja kulttuurisen väestön kansanmurhan, minkä vuoksi Krimin asukkaat äänestivät Venäjään liittymisen puolesta, kun taas Donetskin ja Luhanskin asukkaat joutuivat puolustustaisteluihin. Tässä kertomuksessa “fasismi” edustaa eksistentiaalista pahaa, jota ei tavanomaisesti perustella fasismin peruspiirteiden tarkemmilla määritelmillä, vaan se johdatellaan vääristellen tai valheellisesti Ukrainan kansallissymboleista. Näillä mielikuvilla vedotaan paatoksellisesti kansalliseen muistoon Natsi-Saksan vastaisesta “suuresta isänmaallisesta sodasta” (1941–1945) (Malinova 2017).

Venäjä ei helmikuussa 2022 virallisesti aloittanut sotaa Ukrainaa vastaan, vaan “sotilaallisen erikoisoperaation”. Kremlin mukaan Venäjä ei ole ollut millään tavoin aloitteellinen tai vastuullinen suhteessa asevoimiensa aiheuttamiin kuolemiin Ukrainassa, vaan vastuullisia ovat “Kiovan (marionetti-)hallinto”, Ukrainan asevoimat sekä heidän takanaan vaikuttava “kollektiivinen länsi”. Sotaoperaation syiksi Putin selitti Venäjän kansalliselle turvallisuudelle vaarallisen Naton itälaajenemisen estämisen sekä Donetskin ja Luhanskin auttamisen “denatsifioimalla” ja “demilitarisoimalla” Ukraina. Näiden alueiden esitettiin äänestäneen ensiksi itsenäistymisestään helmikuussa ja sitten Venäjään liittymisestä yhdessä Hersonin ja Zaporizžjan kanssa syyskuussa 2022. Sotaoperaation tavoitteiden saavuttamisen ehtoja ei ole tarkennettu ja sen virallisia päämääriä voi epäillä muun muassa sen vuoksi, että niihin eivät alun perin lukeutuneet alueliitokset. (ks. Tolz ja Hutchings 2023; Parpei 2023; Oivo 2023.)

Tutkimamme esimerkkitapaukset ovat tammi-helmikuulta 2024, jolloin Venäjän avointa sotilaallista interventiota Ukrainassa oli käsitelty maan TV:ssä päivittäin lähes kahden vuoden ajan. Rintama ei ollut merkittävästi liikkunut syksyn 2022 jälkeen, mutta Andejevkan kaupungin valtaus helmikuussa esitettiin suurena käänteenä Venäjän eduksi. Ajankohdan huomattaviin uutisaiheisiin Venäjän mediassa lukeutuivat myös Ukrainassa suunnitteilla ollut laaja liikekannallepano, Euroopan maiden erilaiset vastoinikäymiset ja Venäjän maaliskuun presidentinvaalit.

Uutisaineistot Venäjältä korostavat kansan laajaa ja lujaa tukea Putinia kohtaan. Maan yleistä mielialaa on kuitenkin kriittisesti vaikeaa arvioida, sillä sensuuri on voimakasta, eikä sotaa käytännössä saa vastustaa julkisesti. Mielipidemittausten uskottavuus on kyseenalaista ja maaliskuun 2024 presidentinvaalit olivat monien länsimaisten

asiantuntijoiden arvion mukaan räikeän vääristellyt. (Mitikka 2023; Russian Election Monitor 2024.)

Sodan voi nähdä jossain määrin arkipäiväistyneen Venäjän TV:ssä. Väkivalta Ukrainassa on ollut Venäjän TV-uutisten keskiössä jo vuoden 2013 lopusta alkaen ja maailmanpolitiikan yleiskuvaa on pitkään luonnehdittu kriisiksi (Cottiero ym. 2015; Oivo 2017). ”Erikoisoperaatiota” on kuvattu Venäjälle eksistentiaaliseksi ja pyhäksi kohtalon kysymykseksi, jota se ei voinut välttää ulkoisten tekijöiden vuoksi (Parpei 2023; Kahla 2023). Muutamat propagandistit ovat jopa väläyttelleet kolmannen maailmansodan ja ydinaseiden käytön mahdollisuuksia (Sinovets ja Shultz 2023). Toisaalta näistä puheista, pakotteista ja Venäjän puolelle ajoittain levinneestä väkivallasta huolimatta monien venäläisten arki on jatkunut ainakin talouden mittareilla melko tavalliseen malliin (Simola 2023).

Sodassa kuolleiden propagandistinen hyödyntäminen pohjautuu osaltaan kollektiiviseen muistiin ja edellä mainittuun muistoon suuresta isänmaallisesta sodasta prototyyppinä venäläisiä laajassa mittakaavassa koetelleesta, mutta kunniakkaasti voitetusta poikkeustilasta. Valtiovalta on muokannut ja hyödyntänyt tätä voiton myyttiä kansallisen identiteetin luonnissa, missä korostetaan kollektiiviseen uhrautuvaisuuteen ja yhtenäisyyteen perustuvaa venäläisten ylisukupolvista voitokkuutta. Samalla julkisesta muistista on marginalisoitu paljon Venäjän 1900-luvun alkupuolen nälänhätin, poliittiseen sortoon sekä kunniattomina pidettyihin sotiin liittyntä ennenaikaista, väkivaltaista ja traumaattista kuolemaa (Merridale 1999; Davydova-Minguet 2022; Kahla 2023; Oivo 2023.) Myöskään Venäjän 1990-luvun sosiaalis-taloudellista kriisiä ei virallisesti muisteta siihen liittyneen kuolleisuuskriisin näkökulmasta (Parsons 2014).

Laajemmassa kuvassa valtion virallinen historian narratiivi esittää Venäjän olevan vastapaino yksinapaista maailmanvaltaa aggressiivisesti ja salaliittojen avulla tavoittelevalle USA:lle sekä sen johtamalle ”kollektiiviselle lännelle”. Lisäksi Venäjä on olennaisesti kulttuurinen, geopolitiittinen ja moraalinen suurvalta ja sivilisaatio, johon sen entisten territorioden, erityisesti kielellis-kulttuurisen ”venäläisen maailman”, mukaan lukien Ukraina, katsotaan kuuluvan. (Zhurzhenko 2014; Pörsti 2018; Kahla 2023; Parpei 2023.)

Vastareaktioon propaganda synnyttää usein vastapropagandaa (Jowett ja O’Donnell 2019, 282). Venäjällä virallisesta tilannekuvasta poikkeavaa tiedonvälitystä on kuitenkin vaikeutettu huomattavasti ja keväällä 2024 vastapropagandaa oli Venäjällä tarjolla lähinnä YouTuben ja Telegramin välityksellä. Vastapropagandassa kumotaan valheita, tuodaan esiin sensuurin sulkemia näkökulmia sekä saadaan Kremlin propagandatermit toimimaan ironisesti itseään vastaan (Tolz ja Hutchings 2023). Yksi sotasensuurin vaikeutamista näkökulmista on venäläisten sotakuolemien mittakaava, mitä esimerkiksi tutkivan journalismin Mediazona (2024) ja Britannian yleisradio BBC:n Venäjän toimitus ovat yhdessä hahmottaneet ja julkaisseet. Lisäksi useat etupäässä naisten organisoimat liikkeet, kuten Feministinen sodanvastainen vastarinta (*Feministskoe Antivoennoe Soprotivlenie*), käsittelevät sotaa kuoleman aiheuttaman inhimillisen tuskan näkökulmasta sekä

kumoamalla romantisoituja kuvia sodan luonteesta. Erityisesti sotilaiden äitien liikkeellä on verrattain pitkät perinteet (ks. Skopin 2016; Eichler 2022).

Organisaatio, propagandisti, yleisö ja tiedotusväline

Käsittelemämme propagandakampanjan esimerkkitapaukset on tuotettu Dmitry Kiseljovin (s. 1954) juontamaa Vesti nedeli -ohjelmaa varten, jota esitetään Venäjän valtion televisio- ja radioyhtiö VGTRK:n alaisella Rossia 1 TV-kanavalla. Venäjän televisiossa uutisia välittävät suurimmat kanavat, joihin lukeutuu VGTRK:n alaisten Rossia 1 ja 24/7 uutiskanava Rossija 24:n lisäksi Pervyi kanal (Ykköskanava) sekä NTV. Näiden kanavien uutis- ja ajankohtaisohjelmien tyylit eivät suuresti eroa toisistaan. Valtionomistuksestaan huolimatta myös VGTRK:n kanavat toimivat osittain kaupallisen logiikan puitteissa. (Vartanova ja Kolomiets 2015; Cottiero ym. 2015.)

Rossia1:llä on kuusi päivittäistä uutislähetystä, joista pisin on noin 1,5 tunnin kestoinen uutislähetys kello 20. Sunnuntaisin iltayhdeksältä esitettävä Vesti nedeli on keskimäärin 2,5 tunnin pituinen. Siinä käydään läpi viikon tärkeimmät uutistapahtumat, usein toistaen aiemmin viikolla esitettyä aineistoa. Venäjän TV:n uutisohjelmien aiheissa on vuosia korostunut kansainvälinen politiikka, ja kotimaan uutiset ovat usein kevennysten roolissa.

Vesti nedeliä vuodesta 2012 juontanut VGTRK:n apulaisjohtaja Dmitri Kiseljov oli vuonna 2022 Venäjän katsotuin TV-juontaja (Tšulkova 2022). Kiseljov on toiminut vuodesta 2013 alkaen Putinin nimittämänä valtion mediajätti Rossija Segodnjan johtajana. Kiseljev on keskeisestä asemastaan Venäjän propagandakoneistossa johtuen EU:n pakotelistalla (OpenSanctions n.d.). VGTRK:n ja Kiseljovin sidonnaisuudet eivät välttämättä ole kaikkien katsojien tiedossa, eikä Kiseljov itse tuo niitä esiin. Nämä valtiovaltaan sitoutuneet taustat ovat periaatteessa avointa tietoa, joten Vesti nedeli -ohjelmaa voidaan taustojensa avoimuuden puolesta pitää lähinnä valkoisena propagandana.

Kiseljovin puhetapa on usein kärkevä, mutta kieltä ja symboliikkaa luovasti hyödyntävä. Kreml-kriittinen emigranttimedia *Dožd* (2023) kuvaa Kiseljovia ”intellektuellin propagandistiksi”, joka vetoaa laajan yleisön lisäksi myös yksinkertaiseen propagandaan torjuvasti suhtautuviin skeptikoihin. Kiseljovin lisäksi Venäjän TV-kanavien ajankohtaisohjelmilla esiintyy muitakin kärkeviä propagandisteja (Cottiero ym. 2015), kuten artikkelin esimerkkitapauksissa esiintyvä Vladimir Solovjov. Laajemmin ottaen venäläiset toimittajat ja mediapersoonat toimivat usein ilman suoraa poliittista ohjausta, rajoitteiden puitteissa konformistisesti ja kaupallista logiikkaa myötäillen. (Vartanova ja Kolomiets 2015; Roudakova 2017; Schimpfoss ja Yablokov 2018.)

Television lisäksi Venäjän valtion propaganda hyödyntää myös muita media-alustoja painetusta mediasta digitaaliseen ja sosiaaliseen mediaan, jossa toimijoiden poliittiset taustat ovat usein televisiota epäselvempiä (Zvereva 2020). Televisio kokoaa yleisöään huomattavasti keskitetymin kuin online-mediat. Harvempien toimijoiden ja korkeampien

kustannusten vuoksi myös TV:n organisaatio on keskittyneempi, hierarkkisempi, viestinnällisesti yksisuuntainen ja vähemmän osallistava. (Jowett ja O'Donnell 2019, 131–149.)

Kysymys median vaikutusvallasta ihmisiin jakaa tutkimuskenttää, mutta katsojan samaistumista mediassa esiintyviin henkilöihin pidetään tavanomaisesti keskeisenä vaikuttavuutta lisäävänä tekijänä. Vastaavasti propaganda on tehokkaimmillaan, kun sen viesti resonoi vastaanottajien aikaisempien mielipiteiden ja mielenlaadun kanssa. (Jowett ja O'Donnell 2019, 169–170, 194, 321; Alyukov 2022.) Tästä syystä propagandistit hyödyntävät usein markkinatutkimusmenetelmiä hahmottaakseen kohdeyleisöään (Jowett ja O'Donnell 2019, 272).

Aiempi tutkimus on antanut viitteitä, että venäläiset tunnistavat kuluttamiensa mediasisältöjen vääristymiä ja suhtautuvat niihin varautuneesti, mutta hyväksyvät väittämät, mikäli ne tukevat heidän valmiita käsityksiään. Kremlin propaganda räätälöi sisältöjään perustuen oletuksiin kohdeyleisön käsityksistä sekä epäluottamukseensa mediaa kohtaan. Maksim Alyukovin (2022) tutkimuksen mukaan venäläisyleisö ei usein ole tarpeeksi kiinnostunut valtion propagandasta kehittääkseen siitä laajoja yhteiskunnallisia asiayhteyksiä yhteen sitovaa ja kestävää skeemakokonaisuutta. Poliittinen passiivisuus on yhteinen tekijä sille, että huomattava osa venäläisyleisöstä on yhtäaikaaisesti myötämielinen ja kriittinen propagandaa kohtaan sekä toisaalta kuluttaa sitä niin, ettei lujaa skeemakokonaisuutta kehity. (Novikova 2014.)

Neuvostoliitossa TV-lähetykset saapuivat koteihin jo verrattain varhain, 1950–60-luvuilla (Evans 2016, 22) ja seuraavina vuosikymmeninä televisio vakiintui maan keskeiseksi päivittäiseksi tietolähteeksi. Tutkimuskeskus Levadan (2022) kyselyn mukaan 63 prosenttia venäläisistä sai tietonsa maailman tapahtumista televisiosta, 39 sosiaalisesta mediasta, 32 internetin uutissivustoilta ja 16 prosenttia pikaviestin Telegramin kanavilta. Television suosio oli matalampaa nuorimpien ikäluokkien keskuudessa sekä Moskovassa. (Levada 2022; Kontšarov 2022.) Seuraavassa, syksyllä 2023 tehdyssä mittauksessa 43 prosenttia vastaajista kertoi luottavansa televisioon, radioon sekä lehdistöön (Levada 2023).

Television hyödyntäminen ja suhde sen katsojiin heijastelee laajempia median kulutuksen kehityskulkuja. Uutislähetykset ovat teknisesti täysin samojen taiteellisten keinojen luomuksia kuin muu audiovisuaalinen viestintä, eli se hyödyntää kuvaa, ääntä, grafiikka, mahdollisia erikoistehosteita ja leikkaustekniikkaa. Uutiset ovat rakenteellisesti leikattu ja liimattu yhteen valituista lähteistä, joista kootaan huolella esitettävä kokonaisuus. Lähestymme aineistoa audiovisuaalisena sisältönä, joka on tiukan koneiston tuottama ja huolella suunniteltu kokonaisuus, ja jolla on selkeät päämäärät.

Esimerkkitapausten kuvaus

Putin tapaa sotilaiden äitejä

Ensimmäinen esimerkki kuolemaa hyödyntävistä sotapropagandatapauksista on Vestin ortodoksisen joulun uutislähetys 7.1.2024, jossa Putin tapaa kuolleiden sotilaiden perheitä. Uutissegmentti kestää kuusi ja puoli minuuttia. Ortodoksinen joulukuukaus on Venäjällä lähinnä kirkon piirissä juhlistettu juhlapäivä, laajemmin kansanjuhla viikkona ei esitetty isomman formaatin Vesti-kanavalla. Muiden iltaohjelmien tapaan tämä ohjelma oli tunnin mittainen.

Uutislähetys alkaa hymyilevän naisjuontaja Maria Sittelin toivottaessa ”hyvää joulua, ortodoksisen kansan suurta juhlaa”, mitä seuraa TV-uutisformaatile tunnusomainen puffi, eli otsikkokatsaus. Ykkösuutisena on joulujuhla, joka osoitetaan patriarkka Kirillin puheen katkelmassa ”meidän” kansalle ja isänmaalle. Tämän perään esitetään Putinin viettäneen juhlayötä kuolleiden ”sankareiden” perheiden kanssa. Otsikkokatsaus jatkuu nopealla kuvamontaasilla teemasta joulun vietto eri puolilla Venäjää, edeten Kamtsatkan, Novosibirskin ja Jekaterinburgin kautta Krimillä sijaitsevan Simferopoliin sekä lopulta Luhanskiin ja Donetskisiin. Katkelmassa nainen kertoo rukoilevansa että ”meidän sotilaamme” voittaisivat nopeasti. Sitten Putin lähettää ”voimakkaan signaalin” aluehallinnoille kertomalla, että kuolleiden sotilaiden perheillä tulee aina olla tukea ja apua lähellään. Seuraavaksi näkyy lapsi kiittämässä patriarkkaa, jonka jälkeen kerrotaan tiivistetysti sääennusteesta Venäjällä. Otsikot vaihtuvat selvemmin sotaan, kun kerrotaan monien Ukrainassa juhlijan joulua edelleen juliaanisen kalenterin mukaisesti 7.1. ”Kiovan kiellosta” huolimatta. Lisäksi ukrainalainen sotilas esitetään syyttämässä Zelenskiä sodasta sekä hänen tovereidensa surkeista kuolemista. Intron viimeinen uutinen on Boeing-lentokoneiden käyttörajoituksista.

Lähetysten reportaasiosio alkaa selostajan johdannolla, jossa Putinin kerrotaan tapaavan residenssissään perheitä, joiden isät ovat ”sankareina” kuolleet Venäjän intressien vuoksi. Putinin kerrotaan puhuneen näiden perheiden lasten tulevaisuuteen liittyvistä ongelmista sekä viettäneen joulun heidän kanssaan. Alussa mukana näkyy kolme perhettä, joista kahteen lukeutuu äiti ja kaksi lasta, yhdessä äiti ja yksi lapsi. Myöhemmin taustalla näkyy vielä kaksi muuta perhettä sekä yksin istuva ortodoksinen pappi. Kuvissa näkyy myös tuotantoryhmää äänittäjistä kuvaajiin ja puheiden taustalta erottuu usein kuvaavan kameran ääni.

Puheessaan Putin toteaa joulun ja uudenvuoden Venäjällä rakastetuiksi perhejuhliksi, jolloin ihmisten tulisi tukea toisiaan. Hän kertoo haluavansa sanoa jotakin mukavaa ja julistaa joulun yhdistävän Venäjän veljeskansat. Putinin puhetta on leikeltä lähes huomaamattomasti ja kuva vaihtelee noin viiden sekunnin välein häntä tarkkaavaisena seuraaviin perheisiin. Puhe vaihtuu selostajan väitteeseen, jonka mukaan kaikki ajattelevat

tällaisina hetkinä joulua rintamalla viettäviä sotilaita. Vaikka tapaaminen on järjestetty perheiden kuolleiden isien vuoksi, ei Putin missään vaiheessa puhu kuolleista suoraan. Putin sanoo monien sankarillisten ja rohkeiden miesten viettävän joulua rintamalla ajamassa maan etuja. Heille Putin toivottaa hyvää joulua yhdessä läsnä olevien perheiden kanssa ja vetoaa Venäjän alueiden johtajiin, jotta sotilaiden perheillä olisi aina tukea ja apua. Selostaja kertoo Putinin päättäneen istua lähempänä perheitä kuullakseen heitä paremmin, ja samalla kuva näyttää Putin siirtämässään tuoliaan noin metrin eteenpäin. Seuraavaksi hieman itkuinen kahden lapsen äiti kiittää sydämestään Putinia perheille antamastaan onnesta tänä jouluyönä. Putinin aloittaessa vastaamaan naisen poika kiittää lomasta ja kaikki nauravat hieman.

Kuolleiden sotilaiden perheiden näytetään aiemmin käyneen tapaamassa residenssin kotieläimiä. Putin kyselee lapsilta ratsastamisesta ja hevosten ruokkimisesta. Lasten vastauksiin reagoidessaan hän hieman leikkisästi liioittelee ilmeitään. Erään erikoisjoukkojen komentajan poika kertoo tukeneensa isänsä muistoa piirtämällä kuvan isästään kirjaan, jonka julkistamistilaisuuteen hän kutsuu Putinin, joka suostuu paikalle tulemiseen ja pyytää kirjasta kappaleen itselleen. Poika pyytää myös lisää lomaa, koska äiti tekee paljon töitä asuntolainan maksamiseksi, mutta Putin tarjoutuu hoitamaan asuntolainan. Perheet kertovat myös muista taloudellisista huolistaan. Yksi leskistä kertoo, että hän ei ole saanut perheelle kuuluvia tukia, ja myös tämän Putin sanoo hoitavansa.

Seuraavaksi tapaamisessa puhutaan naureskellen Venäjän ydinenergiasta vastaavan valtiokorporaatio Rosatomin järjestämästä Venäjä -näyttelystä. Selostaja kertoo osan läsnäolijoista tavanneen presidentin aiemmin. Lähetyksessä siirrytään arkistomateriaaliin Punaiselta torilta kansallisen yhtenäisyyden päivältä 4.11.2023. Siinä Putin puhuu sotilaiden keskellä sotaorvolle käsi tämän olkapäällä. Segmentin palatessa residenssiin toisen perheen kouluikäinen tyttö kehuu Punaisella torilla näkemäänsä modernia Pähkinänsärkijä-konserttia. Viimeisenä ääneen pääsee Hersonin alueella kuolleen kenttäpapin viisilapsinen perhe, jonka aikuinen, filosofiksi aikova poika, kysyy Putinilta tämän lempifilosofeista. Tähän vastattuaan Putin vitsailee pojan puhuvan filosofin tavoin saaden koko salin jälleen nauramaan. Perheen äiti kertoo jo usean kenttäpapin kuolleen rintamalla ja ehdottaa heille erillisstatusta, minkä Putin sanoo otettavan käsittelyyn. Lopuksi perheet toivottavat Putinin johtamassa kuorossa hyvää joulua rintamalle. Tämän jälkeen Putin vieraineen kävelee illalliselle.

Seuraava lähetyksen osa on joulumessun vietosta, missä katsoja 'tapaa' jälleen Putinin edellisestä segmentistä tuttujen perheiden seurassa. Kirkkokuoron veisatessa taustalla Putin kertoo lapsille New Yorkista "kotiin palautetusta" Elizaveta Fedorovnan ikonista. Tämän jälkeen näytetään patriarkka Kirillin joulupuhe. Kierros Venäjän eri kolkkien kirkoissa päättyy hieman pidempään segmenttiin Luhanskista ja Pietarista, mutta kuolleisiin sotilaisiin ei enää viitata.

Donetskin siviilit

Sunnuntaiaamuna 21. tammikuuta 2024 Venäjän antamien tietojen mukaan 28 ihmistä kuoli ja ainakin 30 haavoittui Ukrainan tykistötulen osuttua Donetskin torille ja sen lähialueelle. Ukrainan viranomaiset kiistivät väitteen osallisuudestaan disinformaationa. (Tarasova ym. 2024.) Iskua käsiteltiin saman illan Vesti nedeli -lähetyksen ensimmäisessä viiden minuutin ja 10 sekunnin pituisessa segmentissä. Tätä segmenttiä edeltävän otsikkokatsauksen käsittelemme Tehokeinot -osiossa.

Kiseljov aloittaa uutisten ensimmäisen segmentin kertomalla Kiovan regiimin tehneen jälleen sotarikoksen, nyt Donetskissa Kirovskin alueella tahalliseksi siviilien terroripommituksessa. Kiseljovin selostaessa kuva siirtyy Donetskiin, josta esitetään hajonneita taloja. Lähikuvassa on ilmeisesti uhrin käsi muun ruumiin ollessa peitettynä ja suurimmaksi osaksi kuvan ulkopuolella. Samanlaisia hahmotelmia näytetään etäältä ihmisten ympäröiminä sekä osassa myöhemmistä katkelmista sumun peittäminä. Kiseljov kertoo nykytietojen mukaan 25 ihmisen kuolleen sekä vähintään 20 haavoittuneen iskussa torille, missä tapahtumahetkenä oli paljon ihmisiä. Tuhoa kuvataan irrallisella, luultavasti myyntikojusta maahan lentäneellä villasukalla sekä tuhoutuneella autolla. Kiseljov siteeraa Venäjän ulkoministeriön kuvausta tapahtumasta ”barbaarisena terroritekona Venäjän siviiliväestöä kohtaan”. Kuva leikataan äänen luettuun ulkoministeriön tiedotteeseen, jossa isku yhdistetään valtion yleiskertomukseen Ukrainasta, missä siviilien kokemat julmuudet ovat Ukrainan asevoimien sekä niitä aseistavien länsimaiden vastuulla. Zelenskin regiimin sanotaan olevan valmis tappamaan näitä ”lajiksi” kutsumiaan ihmisiä sääliittä.

Tämän jälkeen Kiseljov johdattaa tapahtumaraporttiin Donetskiin, jossa maastopukuinen toimittaja kertoo jälleen tapahtumat, mukaan lukien 20 ihmisen kuolemat. Samalla kamera selaa iskun tuhoja, sensuroituja ruumiita ja näitä katsomaan tulleet sukulaisia, joista erotellaan itkevä nainen. Toimittaja haastattelee naista, joka silittelee kankaalla peiteltyä vainajaa ja puhuu, monen myöhemmän haastateltavan tavoin, venäjää ukrainalaisaksentilla. Hän kertoo miehen olleen pienen tyttären isä ja itsekin nuori ja kyselee itkuisena, minkä vuoksi tämä tapahtui. Kuva vaihtuu jälleen montaasisarjaan, joka osittain toistaa aiemmin näytettyjä kuvia, muun muassa ruumiita. Selostaja kertoo toisen pommin osuneen 50 metrin päähän alueelle, jossa eläkeläiset myivät kotitekoisia säilykkeitään. Haastateltava mies tunnistaa maassa lojuvan hatun kuuluvan torimyyjää Allalle. Mies kertoo aamulla kehottaneensa Allaa lähtemään kaupungista, mutta hieman myöhemmin Alla ei enää vastannut puhelimeensa.

Tapahtumat kerrataan tiivistetysti, minkä jälkeen selostaja täsmentää ruudussa näytettävän kuvamateriaalia tuoreeltaan iskun jälkeen, kun ihmiset saapuivat auttamaan haavoittuneita. Kuva palaa takaisin aiemmin esitellyn naisen viereen, jonne on saapunut uusi mieshaastateltava, joka sanoo toimittajalle, että ei voi pidättää itkuaan. Toimittaja toteaa matalalla äänellä tämän olevan tietysti raskasta. Mies sanoo lähtevänsä rintamalle päästäkseen kostamaan ”niille paskaisille” (ven. *svolotsi*) vaikka on 60-vuotias. Seuraavat

haastattelut ovat nopeita: nainen kertoo iskun tappaneen myyjän nopeasti, kun kuva näyttää jälleen sumennettua ja kankaan peittämää ruumista. Toinen haastateltava mies sanoo, että ehkä meidät halutaan tuhota, mutta se ei tule onnistumaan.

Seuraavaksi edetään veristä maata ambulanssin alla näyttävän kuvan kautta sairaalaan, missä kirurgisen osaston apulaisjohtaja kertoo hoitaneensa yli 20 haavoittunutta, joista yhtä ei voitu pelastaa. Hän vielä tähdentää iskun osuneen torilla olleisiin, haavoittuvassa asemassa oleviin vanhuksiin. Sitten lähetys palaa torin tapahtumapaikalle, missä toimittaja muistuttaa iskun olleen tehty Naton aseilla, ja kertoo erikoisjoukkojen tulevan pian tunnistamaan ruumiita. Tämän perään esitetään kaksi nopeaa haastattelupätkää: yksi mies toteaa, että kuollutta ei voi enää auttaa, ja toinen kertoo kuolleiden naapureiden keränneen ruumiita paikalta. Lopuksi selostaja kertoo Donetskin surevan tänä verisenä sunnuntaina, ja Venäjän ilmatorjunnan suojelevan aluetta yötä myöten pommittavia Ukrainan asevoimia vastaan. Segmentti päättyy uuteen kuvamontaasiin, jossa näytetään materiaalisten tuhojen ohessa kuolleita ja lopuksi ovea korjaavia miehiä. Seuraava segmentti on Putinin tapaamisesta kunnanjohtajien kanssa, missä hän syyttää länttä ja Kiovaa rauhanneuvotteluiden estämisestä.

Belgorodin siviilit ja Andejevka

Toinen esimerkkimme siviilikuolemista on 40 kilometriä Ukrainan rajasta Venäjällä sijaitsevan Belgorodin kaupungin pommitus 15.2.2024. Saman viikon Vesti nedelin 18.2.2024 lähetyksen uutispuffin ensimmäinen osio keskittyy Venäjän suurena voittona pidettävään Andejevkan valtaukseseen ja sen yhdeksään eri tapahtumaan tai tapahtumasarjaan. Utistenlukija käy läpi Putinin lehdistötiedotteen, jossa hän luettelee operaatioon osallistuneet yksiköt. Lehdistötiedote päättyy lauseeseen “ikuinen kunnia sotilaallisen erikoisoperaation tehtäviä suorittaessa kaatuneille sankareille”, poikkeuksellisesti mainiten näin kuolleet venäläissotilaat.² Tämän perään siteerataan Venäjän puolustusministeriötä, joka korostaa, että Andejevkan valtauksen yhteydessä kuoli yhdessä ainoassa vuorokaudessa 1 500 “ukrainalaista nationalistia”. Segmentti näyttää useita otteita ukrainalaisten pakenemisesta, osoittaa heidän hylkäämää länsimaalaista kalustoa sekä esittää lukuisia rinnastuksia Natsi-Saksaan. Lisäksi heikkolaatuisessa videomateriaalissa näytetään, kuinka Venäjän droonit “likvidoivat” ukrainalaissotilaita. Yökamerakuvassa venäläissotilas yllättää partiomiehen ja tappaa tämän puukolla.

Vallatussa ja raunioituneessa Andejevassa sotakirjeenvaihtaja kertoo kulkevansa pitkin Ukrainan valtion perustajalta uuden nimensä saanutta katua, joka oli aiemmin nimetty puna-armeijan kenraalin mukaan. Kadun varrella näkyy tienvarressa mosaiikkiin peitettyjä kuolleita ukrainalaissotilaita, joiden kertoja sanoo olevan Ukrainan valtion takia syntyneessä taistelussa kuolleita kansalaisia. Yhtä venäläisille kiitollista siviiliä

² Sotavankien esittäminen joukkoviestinnässä on kyseenalaista Geneven sopimuksen toisen osan 13. pykälän perusteella, jossa kielletään sotavankien asettaminen julkisen mielenkiinnon kohteeksi.

haastatellaan, mutta muita rauniokaupungin asukkaita ei näy kuvissa, eikä heidän kohtaloaan tuoda esille.

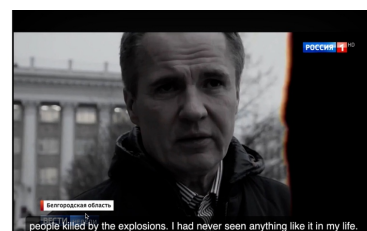
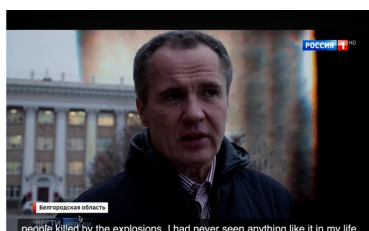
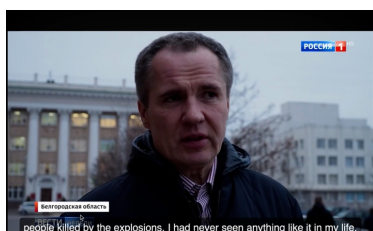
Tämän jälkeen lähetys siirtyy muihin aiheisiin ennen kuin tunti 16 minuuttia lähetyksen alusta siirrytään käsittelemään Belgorodin tapahtumia Venäjän vastaisten pakotteiden selättämisestä kertoneen segmentin perään. Aluksi Kiseljov istuu pöydän takana ja hänen takanaan ruudulla on kuva lasten leluista ja kuolemaan viittaavista kukista. Kuvan päällä on teksti “barbarismia” (ven. *varvarstvo*). Kiseljov aloittaa segmentin sanomalla kuluneella viikolla tapahtuneen Belgorodin pommituksen olevan selkeä esimerkki “ukrainalaisfasistien” säälimättömyydestä. Hän kertoo kameralle lyhyen mielikuvatarinan vuoden vanhasta Valeria-tytöstä, joka sai sirpaleen päähänsä. Tyttöä vaunuissa työntänyt isoäiti yritti suojata Valeriaa omalla kehollaan tässä onnistumatta.

Kertomuksen jälkeen lähetys siirtyy studiosta Belgorodiin, mistä näytetään valvontakameranauhoja kauppakeskuksen räjähdyksestä. Tästä siirrytään nykyhetkeen, jossa näkyy hajanaisia rakennuksen osia, ja selostaja kuvailee tuhoja. Seuraavassa kuvassa selostava Z-sotavarusteisiin pukeutunut kirjeenvaihtaja toteaa vähintään kolmen henkilön kuolleen. Kolme päivää aiemmin tapahtuneen iskun uhrien kokonaismäärää ei tässä lähetyksessä kerrota. Kirjeenvaihtajan taustalla näkyy kauppakeskuksen edusta sekä sen portailla kaksi kullanväristä peitettä, joiden hän sanoo peittävän ruhjoutuneita ruumiita. Kuvassa näkyy kaksi pelastustyöntekijää asettelemassa peitettä niiden päälle.

Seuraavaksi kerrotaan yhdestä kuolleesta, Mohomad Shenanista, 20-vuotiaasta syyrialaisesta Belgorodin taide- ja kulttuuri-instituutin opiskelijasta. Instituutista haastatellaan Shenanin opiskelijakavereita, jotka venäjää hieman murtaen puhuen muistelevat ystäväänsä. Seuraava uhri esitetään parkkipaikalla. Pelastustyöntekijät peittävät ruumista, joka kuuluu kolmen lapsen äidille ja Belgorodin valtionyliopiston professorille Ljubov Gubkinalle. Hänen kerrotaan olleen iskun tapahtuessa parkkipaikalla miehensä kanssa, joka puolestaan haavoittui. Tämän jälkeen leikataan uhrin muistokuvaan. Yliopiston käytävällä Gubkinan kollega muistelee vainajaa. Seuraavaksi palataan parkkipaikalle, missä esitellään iskun aiheuttamia vahinkoja sekä lyhyesti veristä auton ovea. Toimittaja haastattelee pahoin vaurioituneen auton omistajaa, joka neuvoa unohtamaan autot ja keskittymään ihmisiin.

Tilanteesta leikataan toiseen tragediaan koulun urheilukentälle. Ensiksi näkyy valvontakamerakuva paikalle saapuvasta ambulanssista. Isoäitinsä kanssa olleen yksivuotiaan tyttären kerrotaan saaneen surmansa ja useat muut ovat haavoittuneet. Lähetyksessä leikataan kännykkäkuvaan, jonka kuvaaja juoksee turmapaikalle lapsen äänen pyytäessä apua. Kuvaaja kumartuu ja sanoo kuvassa sumennetulle lapselle soittaneensa ambulanssin ja kysyy mihin sattuu. Paikan kerrotaan olleen suosittu paikallisten perheiden keskuudessa ja lähiasukkaiden rientäneen paikalle auttamaan uhreja. Reportaasi esittelee vielä räjähdyksessä kärsinyttä kerrostaloa, sen korjaajia ja haastattelee asukkaita ennen paluuta kauppahallin edustalle, jonne asukkaiden näytetään tuoneen kukkia.

Belgorodista lähetys palaa studioon, jossa Kiseljov kertoo kollegansa Vladimir Solovjovin olevan tällä Ukrainan jatkuvasti pommittamalla alueella tekemässä myöhemmin esitettävää reportaasia, josta seuraavaksi esitetään lyhyt otos. Kiseljov esitetään kävelemässä Belgorodin lähimaastossa sodasta kertovan kenraaliluutnantin kanssa, joka kertoo hänen joukkojensa jo “eliminoineen” Belgorodia hiljattain pommittaneet sotilaat. Segmentti vaihtuu Belgorodin keskusaukiolle, missä alueen kuvernööri Vjatseslav Gladkov muistelee 30.12.2023 kaupunkiin osunutta tuhoisaa iskua (ks. Sauer ja Mazhulin, 2023). Gladkovin kertoessa muistostaan kaupungin keskusaukiolla kuva leikkaa lyhyesti näyttämään arkistokuvaa pommituksen ajalta. Kuvaa tehostaa harmaa filteri. Kuvernööri kertoo, että hän ei ole eläessään nähnyt yhtä paljoa kuolleita. Samalla lähetyksen kuvassa käytetään voimakasta, kolmasosa sekunnin mittaista animointia. Räjähdyksen ääni korostaa tapahtuman hektisyyttä. Kerronta taukoaa hetkeksi dramaattisen musiikin säestämään kuvamontaasiin, jossa esitetään lähetyksen alussa esitetyn kauppakeskuksen edustalta kukkien, kynttilöiden ja lelujen koristamaa kuolleiden muistopaikkaa.

Kuva 1: Yksinkertaisella efektoinnilla korostetaan jo tapahtuneen tilanteen hektisyyttä. VGTRK, Smotrim.ru (2024c).

Turmapaikalle autolla saapuva kuvernööri kuvailee Solovjoville ihmisten olleen iskun aikaan asioimassa kauppakeskuksessa. Hän kertoo sukulaisensa hautajaisiin matkalla olleesta naisesta, joka kuoli räjähdyksessä kauppakeskuksen parkkipaikalla. Kertomusta tehostetaan esittämällä valvontakameran kuvaa tapahtumasta. Gladkovin mainitessa sanan “kuolema”, kuva leikataan muistokukkiin ja kynttilöihin. Portailta näytetään jälleen muistopaikkaa, ja kuvernööri kertoo samoille portaille kuolleista kahdesta ihmisestä. Kaksikko tarkastelee kadulla olevaa ohjuksen tekemää reikää. He arvioivat ammusta tšekkiläiseksi. Sanaa “tšekkiläinen” seuraa sähkökitaran säröstä koostuva ääniefekti. Sama säröääni tehostaa kuvan leikkausta urheilukentän laidalle, josta Gladkov ja Solovjov kävelevät turmapaikalle. Kiseljov tunnistaa viereisen rakennuksen kouluksi. Lyhyesti kuvaajan näkökulmasta esitetty video antaa katsojalle ns. *first person point of view* -näkökulman kävelystä kentän turmapaikan kynttilöillä reunustettua kraateria kohti. Uutislähetys päättyy Kiseljovin lähikuvaan, kun hän kävelee muistopaikalle asetettujen pehmolelujen ja kukkien luokse. Hän katsoo niitä syvästi, sulkee silmänsä pää alakenossa ja kääntyy pois.

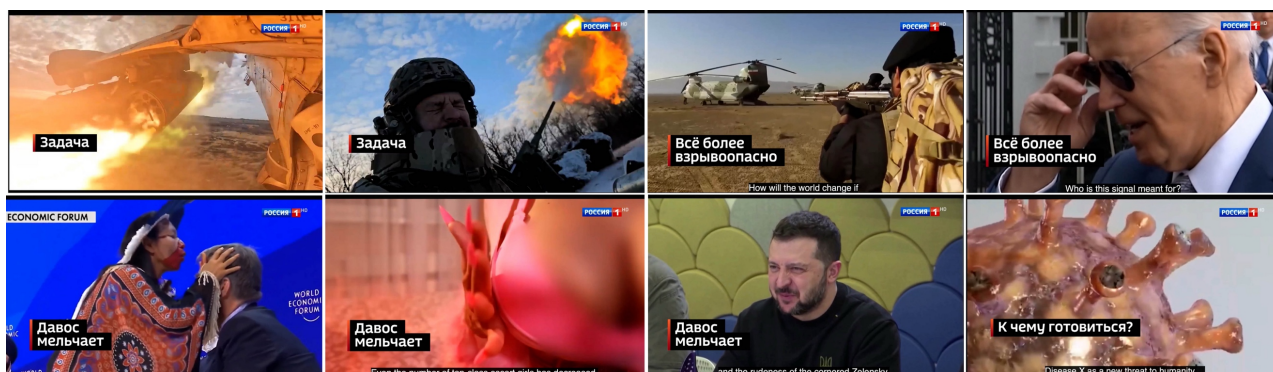
Uutissegmenttien tehokeinojen analyysi

Tavoiteltua yleisövaikutusta maksimoivien erikoistekniikkojen tarkastelu on yksi Jowettin ja O'Donnellin (2019) propagandan analyysin askelista. He korostavat, että mikään

tekniikka ei ole lähtökohtaisesti poissuljettu propagandan keinovalikoimasta, vaan niitä kehitetään ajankuvan ja saatavilla olevan teknologian mukaan. Tavanomaisiin tehokeinoihin lukeutuvat suosittujen “mielipidejohtajien” imagot, kasvokkaiset kohtaamiset, kohdeyleisön normeihin vetoaminen, vallan visuaaliset symbolit, retoriikka, musiikki sekä pelon ja toivon kaltaisten tunteiden kiihotus. (Jowett ja O`Donnell 2010, 275–281.)

Aineistossamme silmiinpistävä propagandan tehokeino on katsojan valmistaminen tavoiteltuun tunnetilaan kunkin uutislähetysten alussa esitetyn otsikkokatsauksen avulla. Otsikkokatsauksella tarkoitetaan uutislähetysten yleisformaatissa tavanomaista puffia, joka tiivistää lähetyksessä läpikäytävät aiheet pyrkien herättämään katsojan mielenkiinnon ja samalla implikoiden katsojalle lähetyksen viestiä. Vestin joulun erikoislähetystä lukuun ottamatta aineistomme otsikkokatsauksissa katsoja ehdollistetaan vahvaan viestiin maailman valtavista kauheuksista, uhkista ja moraalittomuudesta, jotka liittyvät erityisesti länsimaihin. Tämän voi nähdä herättävän pelon ja moraalisen hämmästyksen tapaisia tunteita, jotka tehostavat varsinaisen uutislähetysten viestien vastaanottoa. Sekä Vesti että Vesti nedeli vievät katsojan tunteellisen virittämisen todella pitkälle, sillä niiden alkukatsaukset ovat nopeatempoisesti rakennettuja ja äänekkäitä kokonaisuuksia täynnä valtion sanomaa. Viritys alkaa jo ennen otsikkokatsausta ohjelmat käyntiin laskevalla kahdeksaan lyöväällä kellolla, jonka taustalla kuuluu jousisoittimin ja patarummuin soitetut ohjelmien intensiiviset tunnussävelet. Tyyliltään hieman maltillisemmassa Vestissä musiikki hiljenee uutistenlukijan esittäytyessä ennen otsikkokatsausta, mutta kärjekkäämmässä Vesti nedelissä intensiivinen musiikki jatkaa taustalla, kun Kiseljov esittelee itsensä ja alustaa tulevan lähetyksen.

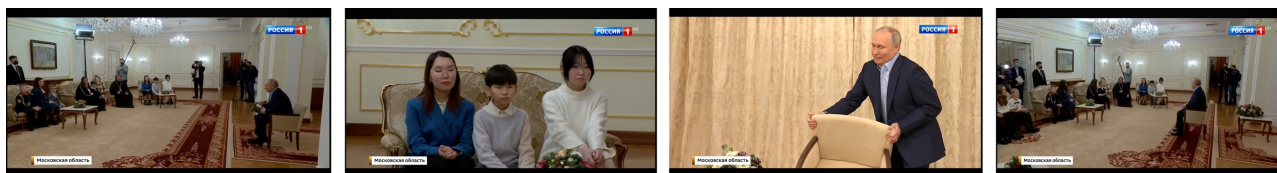
Kuvan 2 esimerkki kuvaa Vesti nedelin 21.1.2024 lähetyksen 92 sekuntiin mahdutetun otsikkokatsauksen intensiivisyyttä. Lähetyksen aloituksen suurieleinen jousisoittimen ja patarumpujen musiikki uppoaa Kiseljovin alustuksen jälkeen terävästi tykistötulen pauhuun, mutta jatkuu aiempaa vaimeampana. Selostaja ilmoittaa ensimmäiseksi eli pääuutisaiheeksi vakuuttavasti “tehtävän”, joka on eliminoida vihollisten aseet. Samalla lähetykseen eri lähteistä leikattujen pommituskuvien kuvakulmat viestivät vahvasta osaamisesta: kuvissa ollaan lähellä ampujia ja seurataan tiiviisti maaliin osumista. Kuvat ja tapahtumat vaihtuvat uusiin nopeasti. Räjähdyksen kautta leikataan segmenttiin, jossa USA ja Britannia pommittavat Jemeniä ja Lähi-Idässä implikoidaan sodan syttymistä. Seuraavaksi leikataan Davosissa ilman Venäjää pidettyyn Maailman talousfoorumiin, joka esitetään triviaalina konferenssina, missä suurin huoli on prostituution liian vähäinen tarjonta. Tämän jälkeen esitetään retorisesti kysymys, miksi Suomi on opetettu vihaamaan Venäjää. Sitten kysytään, miksi Venäjällä on edelleen runsaasti Lenin -patsaita. Lopuksi uutistenlukija kertoo maailmaa uhkaavan 20 kertaa Covid-19:aa tappavampi virus. Reilun puolentoista minuuttiin aikana intensiivisyys hellittää lyhyesti vain Lenin -segmentin kohdalla, mutta muuten katsoja altistetaan ennen varsinaisen lähetyksen alkamista todella suuriin tunteisiin. Intellektuellin montaasiopin näkökulmasta tätä ei voi pitää sattumana. Otsikkokatsauksen voi nähdä kehyksenä, jonka raameissa katsoja vastaanottaa uutisten sanoman.

Kuva 2: Uutisten otsikkokatsaus 21.1.2024: Montaasilla luodaan uusia merkityksiä esittämällä kuvat ja tapahtumat samassa yhteydessä. VGTRK, Smotrim.ru (2024b).

Donetskista kertovan lähetyksen alussa Kiseljovin studion taustakuvassa näkyy mustan villahansikkaan peittämä käsi, joka pilkottaa kukallisen peitteen alta. Kuva ei jätä epäselväksi, että kyse on aseellisen toiminnan ulkopuolisesta henkilöstä, siviiliuhrista. Katsojalle annetaan riittävät symboliset ainekset, jotta hän voi rakentaa mielessään kuvan maassa makaavasta ruumiista. Mielleyhtymä on hyvin yksinkertainen ja siksi vahva. Estetiikkaa tutkineen filosofin John Deweyn (1934, 2010) mukaan merkitykset syntyvät havainnosta ja havaintoon liittyvästä toiminnasta seurauksineen. Uhrien esittäminen ja syyllisen nimeäminen ei jää propagandassa epäselväksi. Viesti on yksinkertainen ja oikeuttaa Venäjän toimia Ukrainassa.

Putinin ja sodassa isättä jääneiden perheiden tapaamisessa kuolema on tapahtuman premissi, josta tapaamisessa ei kuitenkaan juuri puhuta suoraan. Sen sijaan tapahtuma esitetään joulun ajankohtaan sopivasti kevyen viihteellisesti luoden samalla maan johtajasta ja sotilaiden perheistä ideaalisoitua mielikuvaa. Lähetyksessä on lempeä ja rauhallinen, ja tehokeinoja käytetään hillitysti, siksi myös tehokkaasti. Varsinaista montaasitekniikkaa käytetään vähän ja ohjelman tekijät keskittyvät ajan lineaarisuuteen. Kuvien leikkauksella suhteessa tapahtumiin vahvistetaan käsitystä vahvasta johtajasta. Lähetyksen uutisointi on tehty ilmeiseksi jättämällä äänittäjät, valoteknikot ja kuvaajat näkyviin. Teknisesti työryhmän rajaaminen pois kuvasta olisi helppo toteuttaa, joten heidän näkyvyytensä on tarkoituksellista. Syy voi olla tavoite representoida läpinäkyvyyttä ja spontaaniutta, millä viestitään, ettei tilanteessa ole mitään epäilyttävää. Lähetyksessä Putin vaikuttaa lempeältä ja välittävältä päämieheltä, joka johtaa hallinnassa olevaa sotilasoperaatiota. Keskustelun välittömyyttä korostetaan eleillä, joilla pyritään rikkomaan tilanteen kaavamaisuutta. Yksi selkeä tehokeino on Putinin tuolitemppu, jossa hän kesken tapaamisen liikuttaa tuolia puolimetriä eteenpäin päästäkseen lähemmäksi vieraitaan, mutta jää silti useiden metrien päähän muista (kuva 3).

Kuva 3: Montaasin viesti on selkeä: Putin kohtaa perheet, jotka istuvat paikoillaan ja rikkoo ennalta asetettua tilannetta spontaaninomaisesti. VGTRK, Smotrim.ru (2024a).

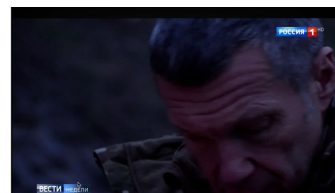
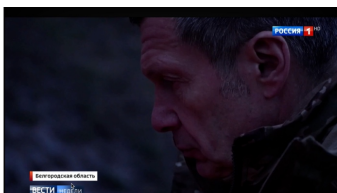
Kuvassa 3 näkyvä tuolitemppu tuskin on yhtä spontaani, kuin miltä se näyttää, sillä Putinin julkiset esiintymiset ovat tavanomaisesti tarkkaan suunniteltuja ja tuotettuja (esim. Chapman 2024, 93). Itse tapaamisen kerrotaan olevan juhlapäivän kunniaksi järjestetty tapahtuma, jonka tuotannollisuus myös esitetään laajoissa kuvakulmissa rehellisen avoimesti. Kaunistelematon kuvamateriaali voi nostaa sen totuusarvoa yleisön keskuudessa, koska kuva ei näytä järjestetyltä (Helke 2006, 39). Rennolla läsnäololla, huumorilla ja tilanteen kaavamaisuuden rikkomisella Putinista luodaan kuvaa johtajana, joka ottaa Venäjän sankareina kuolleiden sotilaiden perheiden huolet henkilökohtaisesti. Tämä tukee vuosikymmeniä luotua Putinin imagoa (Huuskonen 2015; Kolamo 2019; Chapman 2024).

Katsojien näkökulmasta kuoleman ja muiden sodan kauhujen valokuvaamisessa on pitkään pidetty ideaalina mahdollisimman käsittelemätöntä ja tapahtumia objektiivisesti esittävää kuvaa (Sontag 2003 27; Möller 2009, 793). Venäjän valtaamalla alueilla Donetskissa ja Luhanskissa on puolestaan paljon todellisia sodan jälkiä. Aineistomme kuvakerronnassa ei hyödynnetä erillisiä ottoja tai kuvakoon ja kuvakulman muutoksia, vaan niissä käytetään yhtä pääkuvaa, eli yhtä toimintaa kuvaavaa otosta, johon tarvittaessa leikataan uudelleen.

Selostamaton tuhojen kuvaus voi toimia dramaattisena ja näennäisen objektiivisena propagandan tehokeinona, mutta esimerkiksi Donetskien tapauksessa kuvan ei anneta olla näkyvillä ilman selostajan tilanteesta kertovaa ääntä. Kuvamateriaalia tuotetaan kolmesta eri lokaatiosta, joista tärkein on turmapaikkana esitetty arkisuutta edustava tori. Kuva vaihtuu tämän segmentin aikana 35 kertaa, joista kolmessa käytetään samaa kuvaa. Kuvien vähäisestä määrästä ja laajojen kuvien käyttämättömyydestä voi olettaa kuvauskiellon vallitsevan (sotatoimi-)alueella sekä toisaalta kuvausaikaa olleen rajallisesti käytössä. Erityisen paljon huomiota saa kujalla kuolleen miehen vieressä sureva nainen. Nainen näkyy uudestaan erillisessä otoksessa surevan miehen haastattelun taustalla. Arkipäiväiseen ympäristöön yhdistetty hektinen kuvakerronta ja ihmisten suuri kärsimys vahvistavat kuolemista tuotettua propagandistista viestiä.

Belgorodin lähetyksessä ja etenkin Kiseljovin kenttäsegmentissä, joka esitti kaupunkiin aiemmin osunutta iskua, käytettiin huomattavasti enemmän tehosteita kuin Donetskia käsitelleessä lähetyksessä. Eroavaisuus johtui osittain siitä, kuinka kauan aikaa reportaasien tuotantoon on ollut ennen tv-lähetyksiä. Myös reportaasien ohjauksen ja kuvauksen tyyliessä on eroavuuksia. Belgorodista tuotetussa reportaasissa kerrontaan on käytetty aikaa ja se on tyyliältään rauhallinen. Kuvat eivät ole vain todistavia, vaan niiden luomaa tunnetilaa kohotetaan jälkituotannossa visuaalisilla tehokeinoilla sekä assosiatiivisilla kuvapareilla. 9

minuuttia 35 sekuntia pitkä segmentti sisältää vajaan kolmen minuutin teaserin samana iltana esitettävästä eturintamaa käsittelevästä dokumentaarisesta tv-ohjelmasta. Läpi segmentin kuoleman käsittely nojaa vahvasti symboliikkaan ja kuoleman ääreen rauhoitutaan syvällisemmin kuin Donetskissa. Belgorodin lähetyksessä kuvamateriaalia on muutenkin haettu huomattavasti laajemmista lähteistä. Dramaturgiaan on kiinnitetty runsaasti huomiota. Kaikki uhrit henkilöidään ja heitä muistellaan hartaasti. Lapsiuhri Valeriasta tehdään koko Belgorodin iskun symboli, kun Valerian tarinan kertoo itse Kiseljov segmentin johdannoksi ja suoraan kameraan katsoen.

Kuva 4: Kuvakieli on hallittua ja ohjattua. Tehokeinoina käytetään komposition hallintaa ja leikkausta, VGTRK, Smotrim.ru (2024c).

Kuolemaa käytettiin usein eri tavoin symbolisesti Belgorodin ja Donetskien esimerkkitapauksissa, kun taas Putinin tapaamat perheet itsessään edustivat kuolleista sankareista kerrottua tarinaa. Kuvastossa usein näkyneet kynttilät ja kukat symboloivat vakiintuneesti kuolleiden muistamisesta, mutta niiden ohella näytettiin usein myös lasten kuolemaan koskettavasti viittaavia pehmoleluja. Kuva pehmolelusta on taustalla, kun Kiseljov kertoo Valerian tarinan. Solovjovin segmentin dramaattinen loppupuhetki esittää Solovjovin vakavasti katsomassa kynttilöiden valaisemia pehmoleluja turmapaikalla. Kamera leikkaa erikoislähikuvaan, josta hän pian kääntyy päättäväisesti pois päin (kuva 4). Samalla katsojalle luodaan sanattomasti kantaaottava viesti – tapahtuneeseen on reagoitava. Siviiliuhriille annettu suuri merkitys ilmenee tilanteen elokuvamaisesta esittämisestä: kohtaus olisi nähtävissä sellaisenaan jopa elokuvassa, koska sen toteutus on tarkkaan suunniteltu ja tilanne ohjattu. Toimittaja on tietoinen kameran läsnäolosta, minkä huomaa siitä, että kamera on asetettu jalustalle kuvien ottamisen välillä ja valotusta muutettu. Tapahtumasta ja sen esitystavasta voi olettaa, että sitä muistellaan vielä pitkään.

Ihmiset muistavat kuvat verrattain helposti, mikä ei kuitenkaan suoraan merkitse niihin liittyvien asiayhteyksien hahmottamista (Sontag 2003, 89; Möller 2009, 783). Kuvastot ovat hyödyllistä aineistoa valkoiselle propagandalle, johon usein liittyy kollektiivisen muistin luomista ja muovaamista (Jowett ja O'Donnell 2019, 181). Esimerkkitapauksissamme muistamisen varmistamiseen on pyritty toistuvilla väitteillä ja kuvien toistolla. Huomattavana audiovisuaalisena tuotannon tehokeinona voidaan nähdä esimerkiksi Belgorodista esitetyt leikkaukset nykyhetken ja kuoleman hetkiä kuvaavan sumennetun arkistomateriaalin välillä. Näin katsoja saattaa ikään kuin itse muistaa omin silmin nähneensä palavan kaupungin sumuisena muistikuvana.

Lapset korostuivat jokaisessa kuoleman esityksessä. Erityisesti joulun juhla lähetykseen Putinia tapaamaan oli valikoitu lukuisista mahdollisista kuolleiden sotilaiden omaisista

nimenomaisesti lapsiperheitä, tukien näin arvokonservatiivisia ideaaleja. Lapsia on propagandan historiassa hyödynnetty emotionaalisesti esimerkiksi vetoamalla vastuuntuntoon tulevista sukupolvista ja viattomien suojelusta. Toisaalta myös lapset ovat olleet propagandan kohteena. Esimerkiksi Neuvostoliitossa lapsille ja nuorille järjestettiin idealistisia sankariesikuvia tarjoavaa kulttuuria sekä nuorisoliiketoimintaa. (Pitkänen ja Sutinen 2019, 173–176; Silvan 2022.)

Donetskin ja Belgorodin tapauksissa lasten rooli oli yksinomaan olla avuttomia ja viattomia vihollisten uhreja, joiden kärsimys ja menetykset esitettiin todisteina vihollisten julmuudesta. Putinin tapaamille lapsille annettiin puolestaan toimijuutta heidän ottaessaan perheidensä ja äitiensä tarpeita puheeksi. Samalla kuitenkin Putin ja hänen kauttaan valtiovalta sekä maan “veljeskansat” esitettiin antamassa lapsille apua ja tukea. “Veljeskansat” viittaa Venäjän viralliseen identiteettiin monikansallisena maana, jota kuvaa Putinin tapaamisessa lähikuvaan poimittu ulkonäöllisesti etniseen vähemmistöön assosioituva perhe, joskin heidän puheitaan ei sisällytetty segmenttiin (kuva 3). Viranomaiset ovat myös peitelleet etnisten vähemmistöjen asuttamien ja samalla verrattain köyhien alueiden yliedustusta sodassa kuolleiden sotilaiden joukossa (Mediazona 2024).

Analyysin yhteenveto

Olemme analysoineet kuoleman käyttöä Venäjän sotapropagandassa kolmen Venäjän TV:ssä esitetyn esimerkkitapauksen kautta. Olemme tulkinneet niitä erityisesti nonverbaalisina tehokeinoina osana propagandakampanjan kokonaisuutta, jota lähestyimme Jowettin ja O'Donnellin (2019) propagandan analyysimallin avulla. Haimme valkoista ja harmaata propagandaa, koska tutkimuksemme tavoittelee (media-)kulttuurihistoriallista näkökulmaa. Mustan propagandan käsittely olisi edellyttänyt valheenpaljastuksia ja tehnyt tutkimuksesta lähtökohtaisesti tuomitsevaa. Tapauksemme keskittyvät Venäjän “oman” puolen kuolleiden sotilaiden ja siviilien mediaesityksiin. Tämän rajauksen vuoksi aineistossamme kuolemaa käytetään enemmän sympaattisten uhri- ja sankariroolien kuin dehumanisoivien viholliskuvien luomiseen. Tunnistimme propagandan tehokeinoja erityisesti sen perusteella, että niitä oli yleismaailmallisen sota-ajan viestinnän tapaan käytetty harkitusti ja implikoiden laajempaa moraalista viestiä sodan oikeutuksesta ja viholliskuvasta. Propagandan pyrkimykset itsessään eivät kerro niiden toimivuudesta suhteessa viestinnän kohdeyleisöön.

Kansainvälisesti tunnistetun valtiorajan Venäjän puolella Belgorodissa ja Venäjän yksipuolisesti osakseen julistaman Donetskin alueen siviilikuolemien esityksiä on aineistomme perusteella vaikeaa nähdä perustavanlaatuisesti toisistaan erilaisina. Eroavaisuuksia tapausten välillä ilmeni teknisten tehosteiden käyttötiheydessä sekä kuolemien tarkemmassa esittelyssä, mikä selittyy uutisreportaasien valmisteluun käytössä olleella ajalla. Samasta syystä Donetskin reportaasi voidaan nähdä vähemmän suunniteltuna ja valmiisiin kaavoihin nojaavana. Samankaltaiset tuotannolliset kaavat näkyivät silti myös Belgorodin reportaasissa.

Donetskin pommituksen uutisoinnissa selkeä tehokeino oli katsojaan vaikuttaminen jo ennen lähetyksen alkua vahvaa tunnelmaa luoden. Kuolemaa käsitteiden raporttien ja segmenttien ajoitus uutislähetyksissä antoi oman vaikutelmansa. Ennen Belgorodin tapausta kerrottiin kansallishenkeä nostattavasti, kuinka Venäjän taistelee menestyksekkäästi vihamielisten länsimaiden pakotteita vastaan. Belgorodin segmentin perään kunnioitettiin Afganistanin sodan kenraalia rakentamalla kuvaa sotakokemusten jatkuvuudesta ja vastaavien ”operaatioiden” veteraanien kunnioituksesta. Tällainen kuoleman ja menetyksen merkityksellistäminen on välttämätöntä sodan uhraukset oikeuttavalle tarinankerronnalle (Pajari 2015, Monnet 2016).

Lähes kaikki kuoleman propagandistisen käytön sanattomat tehokeinot liittyvät lopulta katsojan tunteiden hallintaan. TV-esityksissä ilmaistiin laajasti tunteita, joita propagandistit pyrkivät välittämään yleisölleen verbaalisesti kerrotun viestinnän tehokeinoina. Kuolemaan yleensä liittyvä havahduttavuus voi auttaa välittämään vahvoja viestejä ja tunteita suremisesta sääliin, kauhuun, pelkoon ja ylpeyteen (kts. Sontag 2003; Möller 2009). Kuolemista tuotettua propagandistista viestiä vahvistivat Donetskissa ja Belgorodissa arkipäiväiseen ympäristöön yhdistetty ja kuvatekniikalla tehostettu hektinen kuvakerronta ihmisten suuresta kärsimyksestä. Kehollisten tunnekokemusten myötäelämistä tehostivat kuvaajan ensimmäisen persoonan näkökulmasta esitetty kävely turmapaikoilla sekä Belgorodin kuvernöörin muistelu 30.12.2023 iskusta, jota simuloitiin vaihtamalla nykyhetken ja menneisyyden kuvat toisiinsa tapahtumapaikalla. Kuolleitaan itkuisina surevia omaisia kohtaan voi olettaa syntyvän myötätuntoa. Turmapaikalle apuun tulleet tavalliset ihmiset näyttävät koskettavasti esimerkkiä venäläisten välisestä solidaarisuudesta.

Kuolleiden näyttäminen on sensuroitu suuressa osassa kansallisia tiedotusvälineitä. Näin suojataan kuolleen yksityisyyttä sekä katsojakokemusta. Sotapropagandan yhteydessä miellelyhtymä sietämättömästä raakuudesta liitetään käsitykseen selvän vihollispuolen raakuudesta. Kuten mediaa käsittelevässä kuolemantutkimuksessa on tunnistettu (Florea ja Rabatell 2011), myös Venäjän TV:ssä katsojaa pidettiin yhtäaikaaisesti etäällä ja lähellä kuolemaa. Kuolleista sotilaista kerrottiin vain lyhyesti heidän perheidensä ja Putinin tapaamissegmentin alustuksessa. Toisin kuin Donetskien tapauksessa, Belgorodin kuolleet esitettiin kuvien ja nimien kanssa, mikä mahdollisesti johtui heidän pienemmästä määrästään. Molemmissa lähetyksissä ruumiita näytettiin länsimaisesta sotakuvastosta tutulla tavalla: peittojen ja sumennusten peittämässä kuvissa, joissa erottuu korkeintaan kuolleiden raajat. Symbolisemmin kuolleisiin viitattiin muistopaikoilla perinteisillä kynttilöillä, kukilla sekä lapsiin assosioituvilla leluilla. (vrt. Sontag 2003; Parry 2010).

Poikkeuksena aiempien vuosikymmenten sotiin alkuvuonna 2024 Venäjällä käytettävissä olevissa mediavaihtoehtoissa, esimerkiksi Telegramissa, oli mahdollista nähdä verrattain helposti sensuroimattomia kuvia sodan uhreista. Venäjän TV:n sotakuvastossa katsoja tottuu näkemään sumennusta, sillä ruumiiden lisäksi maisemia peitetään sumennuksella ilmeisesti geopaikannuksen estämiseksi. Lisäksi venäläissotilaiden kasvoja sumennetaan. Tämän on virallisesti kerrottu johtuvan siitä, että sodan alussa vastapropagandan luojat

tunnistivat sotilaat kuvista ja lähettivät näiden kuolemista tai vangitsemisesta disinformaatiota heidän sukulaisilleen (Mk 2023). Venäjän TV:ssä sensuroimattomia raakuuksia ei juuri esitetä fiktiivisissäkään ohjelmissa. Mediatyhtiöt ovat jakaneet kohdeyleisöjään niin, että graafiset sisällöt ovat nähtävissä suoratoistopalveluissa, mutta eivät konservatiivisten katsojien suosimissa tv-lähetyksissä (Prokhorov, Prokhorova ja Salys 2021, 9, 15).

Siinä missä kuolleisiin siviileihin viitattiin monin keinoin epäsuorasti ja pommitushetkien esityksiä tehostettiin teknisesti, näytettiin omaisten kärsimys suuremmin hetkessä sellaisenaan. Donetskissa haastattelutilanne juuri kuollutta omaistaan surevan naisen kanssa oli jopa intiimi. Kuolleita ei esitetty puhumassa esimerkiksi postuumisti tallenteilla tai suoraan heidän omaisensa suulla, vaan omaiset puhuvat omasta puolestaan. Putin tapaa isänsä menettäneen lapsen, joka puhuu lähetyksen katsojia innostaen ja kuolemaa pelkäämättä toimimisesta ihailtavana sotilaana. Kuolleiden sotilaiden perheiden voidaan nähdä tavallaan perivän menehtyneen perheenjäsenensä sankarin auraa Venäjällä. Se, että perheiden ongelmia myötätuntoisesti kuunteleva Putin ratkoo hetken päätöksillä heidän yksilötason ongelmiaan, on tuttu formaatti. Hän esiintyy samoin vuosittaisessa presidentin kuumalinja-formaatissa, jolla rakennetaan kuvaa hänen yhteydestään tavalliseen kansaan (Chapman 2024, 80–138). Omaisista huolehtimiseen liittyvät ongelmat ja tapaamistilanteen kuvausryhmän esittäminen lähetyksessä on tavanomaista Venäjän nykypropagandaa, jossa uskottavuuden vuoksi näytetään jopa epätäydellisyyksiä tietyissä määrin räikeän vääristelyn sijaan.

Kuolleita ja rintamalla elossa olevia sotilaita samaistettiin Putinin puheissa, sillä elävistä sotilaista puhuttiin kuolleiden sotilaiden perheiden edessä. Putinin ylistävä puhe perheen yhtenäisyyden tärkeydestä ja rintamalla olevien sotilaiden muistamisesta vaikutti meistä ulkopuolisina katsojina tahdittomalta, olihan hänen seurassaan ainoastaan kuolleiden sotilaiden perheitä. Putin rinnasti nämä perheet niihin perheisiin, joissa joulua vietettiin ilman isää, koska isä oli rintamalla (elossa). Mahdollisesti Putin puhui näiden isänsä menettäneiden perheiden kanssa heidän menetyksistään ja kärsimyksistään, mutta tv-katsoja ei sellaista nähnyt. Kriittiselle katsojalle saattaa vaikuttaa irvokkaalta, että yksinhuoltajaksi jäänyt leski itkien kiittää miestä, jota voidaan pitää vastuullisena hänen miehensä kuolemaan. Oletetun peruskatsojan ei oleteta ajattelevan tapahtumaa irvokkaana, vaan tulkitsevan tapaamistilannetta ja Putinia lähtökohtaisesti myötämielisesti. Kuolleet sotilaat ovat Putinille ja maan hallinnolle vaikea aihe, ja siksi sitä vältellään julkisuudessa. Joululähetyksessä Putin saattoi esiintyä televisioyleisön edessä kuolleiden perheet kohtaavana ilman, että hänen tarvitsi suoraan puhua aiheesta.

Lopuksi

Akateemisesti validi kuvaus kuoleman hyödyntämisestä Venäjän, tai minkä tahansa toimijan, sotapropagandassa vaatii paitsi propagandakampanjan kattavaa taustoitusta, myös tutkimuslähtökohtien kriittistä avaamista. Kuoleman hyödyntämistä

nonverbaalisessa viestinnässä on jo itsessään haastavaa sanoin kuvailla. Taiteen tavoin propagandan tulkitseminen vaihtelee katsojien välillä. Me suomalaisina tutkijoina emme aiheeseen perehdyttyämme näe ja koe sitä samoin kuin keskivertovenäläinen kohdeyleisö. Venäjän TV:n uutisohjelmien seuraaminen on meille usein henkisesti raskasta paitsi sotakuvaston, myös sotatoimia oikeuttavan narratiivin vuoksi. Mieli halusi usein aktiivisesti torjua ja kääntää katseen pois siitä viestinnästä, mitä tutkimuksellamme hahmotamme. Ukrainalaisten ja heidän puolellaan taistelleiden kuolemien esityksiin keskittynyt propaganda-aineisto olisi ollut luultavasti vielä tätä vaikeampaa.

Vaikka käynnissä olevaa suuren luokan väkivaltaista konfliktia on tuskin mahdollista käsitellä puolueettomasti, sitä voi ja tulee tutkia avoimista lähtökohdista ja validien menetelmien avulla. Päinvastaisista tavoitteistamme huolimatta tämän tutkimuksen sisältöjä voi tulkita propagandistiseksi: aineiston kuvausosiossa toistamme propagandaa ilman sen kyseenalaistamista, emmekä esitä ukrainalaisten ja muiden aineistovalinnassa ulosrajattujen tahojen näkökulmia. Päädyimme tähän ratkaisuun, koska halusimme simuloida esitystä, jossa vasta-argumentteja ja sisällön kyseenalaistusta ei ole. Tutkimusartikkelin mittakaavan puitteissa esitettyä taustoitusosiota voisi pitää liian pelkistävänä suhteessa puoleen tai toiseen tai liian venäjäkeskeisenä.

Näkökulma ulkomailta teknologiavälitteisesti esitettyyn kuolemaan on lähtökohtaisesti etäinen itse paikan tapahtumista, mukaan lukien kuolemasta (Parry 2010). Ukrainan kaltaisella sota-alueella voi olla vaikeaa ja vaarallista tehdä (kuoleman)tutkimusta (Wanner 2023). Myös sotilaiden perheiden haastatteluun Venäjällä liittyy rikosoikeudellisia riskejä sekä haastattelijalle että haastateltaville eri tavoin kuin esimerkiksi Afganistanissa taistelleiden länsiliittoutuman sotilaiden omaisten haastatteluissa.

Televisiossa näytetty propagandistinen kuva kuolemasta luultavasti poikkeaa huomattavasti monien sodassa läheisiään menettäneiden sosiaalisesta todellisuudesta, mutta saattaa vastata enemmän heidän käsityksiään, joita sotakuolema ei ole koskettanut läheltä. Dahl-Martinsen (2016) on huomauttanut, että näiden ryhmien välille voi syntyä yhteiskunnallisia kuiluja. Venäjän TV:n kuolemankuva vaikutti olevan kohdistettu sekä läheisiään sodassa menettäneille että heille, jotka eivät ole menettäneet läheisiään. Menettämisen tuska esitettiin silti sotapropagandan tavoitteiden rajoissa aina vihollisuuskuvaa ja sen myötä sodan kannattavuutta tukien, mikä sulkee pois laajemman menetyksen käsittelyn. Sotapropagandalle luonteenomaisesti nämä kuolemien esitykset oletettavasti myös polarisoivat eri viestintävälineiden yleisöjen maailmankuvia suhteessa toisiinsa.

Kuolemalla oli aineistossamme monet kasvot, mutta niiden viesti oli aina sama: “Olemme joutuneet vihollisen uhreiksi.” Oletettavasti kaikkien ei annettu puhua omalla suullaan, vaan viestinviejät on valittu tai ohjattu. Jos samat uutiset olisi toteutettu niin, että Belgorodissa haastateltaisiin asukkaita, jotka eivät pidä sodan aloittamista kotinsa lähellä hyvänä ideana, isänmaallisuuden tunne voisi olla vähäisempi. Putinin jouluateria olisi voinut saada myös erilaisen tunnelman, jos joku lapsista olisi itkenyt ikävänsä tai sanonut isän lähteneen rintamalle perheen rahapulan vuoksi. Kuolleiden kasvojen sumentaminen voi tässä

symbolisesti vertautua heidän tarinansa jäämiseen Venäjän propagandakoneiston käsiin. Näiden kasvojen moraalinen viesti ei suoraan vannonut kostoa, mutta Ukrainaa ja länttä syyttävät puheet yhdistettynä uhriin antoivat ymmärtää koston olevan oikeutettua. Moraalinen viesti vahvistuu, kun sitä ei lausuta ääneen, vaan annetaan yleisön ymmärtää se itse. Aineistossa todellisuutta projisoitiin suoraan ympäristöä kuvaamalla, mutta myös selittämällä, mitä siellä nähdään.

Erittäin tärkeäksi sanattomaksi tehokeinoksi osoittautui se, mitä ei näytetty kokonaan. Uutisoinnissa viitattiin johonkin ulkopuoliseen uhkaan, joka vaanii Venäjää ja siihen pitää reagoida voimalla. Elokuissa vastaavat mielleyhtymät ovat yleisiä. Tuskin Steven Spielbergin Tappajahai (1975) olisi niin jännittävä, jos katsoja näkisi kerralla tönkösti ohitse lipuvan hairobotin evän tai leuan terävien hampaiden sijaan.

Sotaan liittyvä ihmiselämän menetyksen ja elossa selvinneiden kärsimyksen voidaan arvella vaikuttavan sodan koettelemien yhteiskuntien rakenteisiin merkittävästi. Oleg Reut (2024) on huomauttanut Venäjällä ilmenneen jo kevääseen 2024 mennessä kiireessä rakennettuja hautausmaita, alueellisten symbolien paluuta hautapaikoille, kuoleman rekisteröintivaatimusten höllentymistä sekä hautajaisrituaalien uskonnollisten elementtien ja tunteiden ilmaisun vähentymistä. Kuten tapaustutkimuksessamme kävi ilmi, Venäjän vallanpitäjät ovat rohkaisseet sotaponnisteluja lupaamalla huolenpitoa ja jonkinlaista sosiaalista statusta sotasankareiden perheille. Se, mikä tulee olemaan kuolleiden muisto, heidän yhteiskuntaan jättämänsä jäljet, arvet ja tyhjiöt, jää nähtäväksi.

Kirjoittajista

Teemu Oivo (tutkijatohtori, Itä-Suomen yliopisto, Karjalan tutkimuslaitos, teemu.oivo@uef.fi) on perehtynyt venäläisyyteen liittyvään diskurssiiviseen kuulumiseen sekä tiedonvälitykseen ja tiedon sosiaaliseen kulutukseen venäläisessä sekä transnationaalisesti suomalaisvenäläisessä mediatilassa. Hänen postdoc-tutkimuksensa Itä-Suomen yliopistolla käsittelee digitaalisia rajoja, minkä lisäksi Oivo on mukana Ylirajainen kuolema -hankkeessa ja toimii vierailevana tutkijana Helsingin yliopiston Aleksanteri-instituutissa.

Niko Väistö (TaM, YTM, ohjaaja, Helsingin yliopisto, Aleksanteri-instituutti, nvaisto@ulapland.fi) on elokuvaohjaaja, jolla on Venäjän tutkijan tausta. Hän on perehtynyt perifeerisiin sekä entisen Neuvostoliiton alueisiin ja yhdistää mielellään tutkimusta kokeilevaan dokumentaariseen elokuvakerrontaan. Vuodesta 2025 alkaen nuorempi tutkija Lapin yliopistolla SUSTRA-hankkeessa.

Abstract in English:**Death as a Non-verbal Propaganda Technique on Russian TV**

For a long time already, war in Ukraine has been portrayed extensively and propagandistically on Russian television, eliciting strong emotions and supporting the legitimacy of warfare while implying that the war deaths, to a degree, are acceptable. Throughout history, war propaganda has often utilized death and various references to it, yet scholarly research has focused on the element of death mostly in relation to memory politics, with less attention paid to communication in ongoing conflicts. Our research article provides an overview of Russia's war propaganda campaign, focusing on the portrayal of so-called ordinary war deaths broadcasted on television in early 2024. Our case studies include two news reports on civilian deaths on both sides of the international border between Ukraine and Russia, as well as Vladimir Putin's meeting with families of deceased soldiers. Addressing the communication of the ongoing major conflict presents challenges for research, highlighting the significance of contextualizing the ethical dimensions. We first describe our empirical data and then interpret the special techniques to maximize propaganda effect. Narrative storytelling is a significant aspect of Kremlin propaganda, well-known for its verbal forms among those interested in the subject matter, therefore in our analysis we emphasize the nonverbal communication that supports the propaganda's narrative. More broadly, the carefully orchestrated presentations of war deaths on television provide insights into the public representation of death in Russian media culture.

Keywords: propaganda, war propaganda, war deaths, Russia, montage theory

Lähteet:

Smotrim.ru. 2024a. Vesti 20:00 7.1.2024 <https://smotrim.ru/video/2740565>
 Smotrim.ru. 2024b. Vesti nedeli 21.1.2024 <https://smotrim.ru/video/2747613>
 Smotrim.ru 2024c. Vesti nedeli 18.2.2024 <https://smotrim.ru/video/2762609>

Elokuvalähteet:

Lokakuu. 1927. *Oktyabr*. Ohjaajat Sergei Eisenstein ja Grigori Aleksandrov. Neuvostoliitto: Sovkino.

Kirjallisuus:

Alava, Jonna. 2021. "Russia's Young Army: Raising New Generations into Militarized Patriots." Teoksessa *Nexus of Patriotism and Militarism in Russia: A Quest for Internal Cohesion*, toim. Katri Pynnöniemi, 249–282. Helsinki University Press.
<https://doi.org/10.33134/HUP-9-9>.

Alyukov, Maxim. 2022. "Making Sense of the News in an Authoritarian Regime: Russian Television Viewers' Reception of the Russia–Ukraine Conflict." *Europe-Asia Studies* 74 (3): 337–359. <https://doi.org/10.1080/09668136.2021.2016633>.

Alyukov, Maxim. 2023. "Harnessing Distrust: News, Credibility Heuristics, and War in an Authoritarian Regime." *Political Communication* 40 (5): 527–554.

<https://doi.org/10.1080/10584609.2023.2196951>.

Ananyev, Maxim. 2018. "Inside the Kremlin: The Presidency and the Executive Branch." Teoksessa *The New Autocracy: Information, Politics, and Policy in Putin's Russia*, toim. Daniel Treisman. Washington, D.C.: Brookings Institution Press.

Bagge, Nikke. 2020. "Assosioiva elokuvakerronta narratiivisessa näytelmäelokuvassa – Miten mielleyhtymät toimivat ja miksi elokuva on niiden paratiisi." Pro Gradu, Aalto-yliopisto. <https://urn.fi/URN:NBN:fi:aalto-202102141997>.

Chapman, Hannah S. 2024. *Dialogue with the Dictator: Authoritarian Legitimation and Information Management in Putin's Russia*. Cambridge University Press.

Cottiero, Christina, Katherine Kucharski, Evgania Olimpieva, and Robert Orttung. 2015. "War of Words: The Impact of Russian State Television on the Russian Internet." *Nationalities Papers* 43 (4): 533–555.

Dahl-Martinsen, Kåre. 2016. *Soldier Repatriation: Popular and Political Responses*. London: Routledge.

Davydova-Minguet, Olga. 2022. "Performing Memory in Conflicting Settings: Russian Immigrants and the Remembrance of World War II in Finland." *East European Politics and Societies* 36 (1): 225–247. <https://doi.org/10.1177/0888325420956697>.

Dewey, John. 2010. *Taide kokemuksena*. Kääntäneet Antti Immonen ja Jarkko S. Tuusvuori. Tampere: Eurooppalaisen filosofian seura ry.

Dožd (2023) "Dmitry Kiselyov: Putin's cleverest propagandist". 24.10.2023, katsottu 7.5.2024. <https://www.youtube.com/watch?v=RzYECBHzyxA>.

Drisko, James W., ja Tina Maschi. 2015. *Content Analysis*. Oxford University Press. <https://doi.org/10.1093/acprof:oso/9780190215491.001.0001>.

Eichler, Maya. 2022. *Militarizing Men: Gender, Conscription, and War in Post-Soviet Russia*. Boston: Academic Studies Press.

Eisenstein, Sergei. 1978. *Elokuvan muoto*. Kääntäneet Antero Tiusanen, Vesa Oittinen, Veli-Pekka Makkonen, Timo Nieminen, Sakari Toiviainen ja Anssi Sinnemäki. Helsinki: Love Kustannus Oy.

Entman, Robert, M. 2004. *Projections of Power: Framing News, Public Opinion, and US Foreign Policy*. Chicago: University of Chicago Press.

Eremeeva, Svetlana. 2024. "Smert' bez istorii." *Novaya Gazeta Evropa* 18.4.2024.
<https://novayagazeta.eu/articles/2024/04/18/smert-bez-istorii>.

Evans, Christine E. 2017. *Between Truth and Time - A History of Soviet Central Television*. New Haven and London: Yale University Press.
<https://doi.org/10.12987/9780300208962>.

Florea, Marie-Laure, ja Alain Rabatel. 2011. "Media Representations of Death and the Issues Involved." *Dossier. Évoquer la mort* 20.
<https://doi.org/10.4000/questionsdecommunication.8886>.

Hakola, Outi. 2013. "Normal Death on Television: Balancing Privacy and Voyeurism." *Thanatos* 2 (2): 2/2013.

Helke, Susanna. 2006. *Nanookin jälki: Tyyli ja metodi dokumentaamisen ja fiktiivisen elokuvan rajalla*. Väitöskirja. Taideteollinen korkeakoulu.

Helke, Susanna. 2019. "Encountering the Invisible." *Alphaville: Journal of Film and Screen Media* 17: 209–214. <https://doi.org/10.33178/alpha.17.15>.

Hoskins, Andrew, and Ben O'Loughlin. 2010. *War and Media: The Emergence of Diffused War*. Cambridge: Polity.

Huuskonen, Ilkka. 2015. "Karhu ja sen toveri Susi: Putinin petomainen kielikuvapolitiikka". *Idäntutkimus* 22 (4): 66–72.
<https://journal.fi/idantutkimus/article/view/77944>.

Jowett, Gareth, and O'Donnell, Victoria. 2019. *Propaganda ja Persuasion*. Thousand Oaks: Sage.

Kahla, Elina. 2023. "Patriarkka Kirill historiapolitiikan toimijana." *Ennen ja nyt* 23 (3): 20–37.

Kivimäki, Ville, ja Tepora, Tuomas. 2012. "Meaningless Death or Regenerating Sacrifice? Violence and Social Cohesion in Wartime Finland." Teoksessa *Finland in World War II: History, Memory, Interpretations*, toimittaneet Tiina Kinnunen ja Ville Kivimäki, 233–275. Leiden: Brill.

Kolamo, Sami. 2019. "Valtiopropagandan paluu Venäjän jalkapallon MM-kisoissa". *Idäntutkimus* 26 (1): 3–22. <https://journal.fi/idantutkimus/article/view/81963>.

Kontšarov, Stepan. 2022. "Vosprijatie novostnoj informatsii stredi rossijan." 16.8.2022. Luettu 7.5.2024. <https://www.levada.ru/2022/08/16/vosprijatie-novostnoj-informatsii-sredi-rossijan-otnoshenie-k-presledovaniyu-v-internete/>.

Laine, Veera. 2021. "Nationalism as an Argument in Contemporary Russia: Four Perspectives on Language in Action." Väitöskirja, Helsingin yliopiston valtioteellinen tiedekunta. <https://doi.org/10.54572/ssc.130>.

Levada. 2022. "Istochniki informatsii: Moskva i Rossiya." 15.7.2022. Luettu 7.5.2024. <https://www.levada.ru/2022/07/15/istochniki-informatsii-moskva-i-rossiya>.

Levada. 2023. "Institutsional'noe doverie: sentjabr' 2023." 12.10.2023. Luettu 7.5.2024. <https://www.levada.ru/2023/10/12/institutsionalnoe-doverie-sentyabr-2023/>.

Lukiv, Jaroslav. 2022. "Ukraine war: Putin tells Russian soldiers' mothers he shares their pain." 25.11.2022. BBC. Luettu 7.5.2024. <https://www.bbc.com/news/world-europe-63760278>.

Malinova, Olga. 2017. "Political Uses of the Great Patriotic War in Post-Soviet Russia from Yeltsin to Putin." Teoksessa *War and Memory in Russia, Ukraine, and Belarus*, toimittaneet Julie Fedor, Markku Kangaspuro, Jussi Lassila ja Tatiana Zhurzhenko, 43–70. Cham: Palgrave Macmillan.

Mediascope. 2024. "Reitingi." Luettu 7.5.2024. <https://mediascope.net/data/>.

Mediazona. 2024. "Russian Casualties in Ukraine." Luettu 26.8.2024. https://en.zona.media/article/2022/05/11/casualties_eng.

Meis, Mareke. 2013. "Mobile Death Videos in Protest Movements: Cases from Iran and Syria." *Thanatos* 2 (2): 25–42.

Merridale, Catherine. 1999. "War, Death, and Remembrance in Soviet Russia." Teoksessa *War and Remembrance in the Twentieth Century*, toimittaneet Jay Winter ja Emmanuel Silvan, 61–83. Cambridge: University Press.

Mk. 2023. "Aysen Nikolaev rasskazal zACHEM voennosluzhashhie skryvayut lica." *Yakutia.mk* 11.2.2023. Luettu 7.5.2024. <https://yakutia.mk.ru/social/2023/02/11/aysen-nikolaev-rasskazal-zachem-voennosluzhashhie-skryvayut-lica.html>.

Monnet, Agnieszka. 2016. "Is There Such a Thing as an Antiwar Film?" Teoksessa *A Companion to the War Film*, toimittaneet Douglas A. Cunningham ja John C. Nelson, 404–421. <https://doi.org/10.1002/9781118337653.ch24>.

Möller, Frank. 2009. "The looking/not looking dilemma." *Review of International Studies* 35: 781–794. <https://doi.org/10.1017/S0260210509990180>.

Nikkinen, Are ja Vacklin, Anders. 2012. *Television runousoppia: Toisenlainen katse tv-ohjelmiin*. Helsinki: Like.

- Novikova, Anna. 2014. "Rossijskaja teleauditorija na poroge tsifrovizatsii: model obshtshestva v zerkale federalnyh novostei." Teoksessa *Ot tsentralnogo k tsifrovomu: Televidenie v Rossii*, toimittaneet Vlad Strukov ja Vera Zvereva, 142–173. Voronezh: Voronezhskij gosudarstvennyj pedagogitsheskij universitet.
- Ondaatje, Michael. 2002. *The Conversations, Walter Murch and the Arts of Editing Films*. London: Bloomsbury Publishing.
- Oivo, Teemu. 2017. "Epäluotettava länsi Venäjän televisiossa." *Idäntutkimus* 24 (3): 50–65. <https://journal.fi/idantutkimus/article/view/77739>.
- Oivo, Teemu. 2023. "Suuri isänmaallinen, muttei sota: sotilaskuolemien diskursiivinen mediatapahtuma Venäjän Karjalassa." *Ennen ja Nyt* 23 (3). <https://doi.org/10.37449/ennenjanyt.126120>.
- Ojajärvi, Sanna ja Valtonen, Sanna. 2011. "Karhun ja kassakoneen naapurissa: journalismin ja kansalaisten venäjät." Teoksessa *Näin naapurista: Median ja kansalaisten Venäjä-kuvat*, toimittanut Lotta Lounasmeri, 19–67. Tampere: Vastapaino.
- OpenSanctions. n.d. "Dmitry Konstantinovich Kiselyov." Luettu 7.5.2024. <https://www.opensanctions.org/entities/Q4222062/>.
- Parsons, Michelle. 2014. *Dying Unneeded: The Cultural Context of the Russian Mortality Crisis*. Nashville: Vanderbilt University Press.
- Pitkänen, Silja ja Sutinen, Ville-Juhani (2018) *Propagandan historia: kuinka meihin on vaikutettu antiikista infosotaan*. Helsinki: Into.
- Pynnöniemi, Katri, ja Rácz, András (toim.). 2016. *Fog of Falsehood: Russian Strategy of Deception and the Conflict in Ukraine*. Helsinki: Ulkopoliittinen instituutti.
- Tšulkova, Sofia. 2022. "Dmitrij Kiselev stal samym populjarnym televeduššim u rossijan". 18.2.2022. Luettu 7.5.2024, <https://www.osnmedia.ru/shou-biznes/dmitrij-kiselev-stal-samym-populyarnym-televedushhim-u-rossijan/>.
- Pajari, Ilona. 2015. "Soldier's Death and the Logic of Sacrifice." Teoksessa *Death and Mortality: From Individual to Communal Perspectives*, toimittaneet Outi Hakola, Sara Heinämaa ja Sami Pihlström, 179–201. Helsingin yliopisto. Helsinki Collegium for Advanced Studies.
- Parppei, Kati. 2021. "Enemy Images in the Russian National Narrative." Teoksessa *Nexus of Patriotism and Militarism in Russia: A Quest for Internal Cohesion*, toimittanut Katri Pynnöniemi, 23–47. Helsinki University Press. <https://doi.org/10.33134/HUP-9-2>.

Parppei, Kati. 2023. "'Totaalinen sota Venäjää vastaan': Lännen esittäminen Venäjän sotahistoriallisen seuran 'sotilaalliseen erikoisoperaatioon' liittyvissä teksteissä." *Ennen ja Nyt* 23 (3), 38–52. <https://doi.org/10.37449/ennenjanyt.126773>.

Parry, Katy. 2010. "A visual framing analysis of British press photography during the 2006 Israel-Lebanon conflict." *Media, War ja Conflict* 3 (1): 67–85. <https://doi.org/10.1177/1750635210353679>.

Prokhorov, Alexander, Prokhorova, Elena ja Salys, Rimgaila. 2021. "Introduction." Teoksessa *Russian TV Series in the Era of Transition: Genres, Technologies, Identities*. Toimittaneet Alexander Prokhorov, Elena Prokhorova ja Rimgaila Salys, 8–20. Amsterdam: Academic Studies Press. <https://doi.org/10.1515/9781644696453>.

Pörsti, Joonas. 2018. "Valtiollista propagandaa." Teoksessa *Diplomaattinen viestintä*, toimittaneet Elina Melgin ja Hannu Nieminen, 354–371. Helsinki: ProCom.

Reut, Oleg. 2024. "Opyt vojny izmenjaet rossijskoe obscshestvo, deformiruja otnoshenie k smerti." 8.4.2024. Luettu 7.5.2024. https://cisrus.org/ru/2024/04/08/death-studies-rus/#pll_switcher.

Roudakova, Natalia. 2017. *Losing Pravda: Ethics and the Press in Post-truth Russia*. Cambridge: Cambridge University Press.

Russian Election Monitor. 2024. "22 million fake votes for Putin? How Kremlin rigged the election results 2024", Maaliskuu 2024. Luettu 7.5.2024. <https://www.russian-election-monitor.org/22-million-fake-votes-for-putin-how-kremlin-rigged-the-election-results-2024.html>.

Sauer, Pjotr ja Mazhulin, Artem. 2023. "Wave of Russian strikes on Kharkiv after Ukrainian attack on Belgorod" *The Guardian* 31.12.2023. Luettu 7.5.2024. <https://www.theguardian.com/world/2023/dec/30/russia-shoots-down-ukrainian-drones-officials-report>.

Schimpfoss, Elisabeth ja Yablokov, Ilya. 2018. "Coercion or Conformism? Censorship and Self-Censorship among Russian Media Personalities and Reporters in the 2010s." Teoksessa *Mass Media in the Post-Soviet World: Market Forces, State Actors, and Political Manipulation in the Informational Environment after Communism*, toimittaneet Peter Rollberg ja Marlene Laruelle, 197–217. Stuggart: ibidem-Verlag.

Schudson, Michael. 1995. *The Power of News*. Cambridge, Mass: Harvard University Press.

Silvan, Kristina. 2022. *Legacies of the Komsomol: Afterlife of the Leninist Communist Youth League and Contemporary State-Affiliated Youth Activism in Post-Soviet Belarus and Russia*. Helsinki: Suomen Tiedeseura. <https://doi.org/10.54572/ssc.172>.

Simola, Heli. 2023. "Pakotteiden vaikutuksesta Venäjän talouteen." *Idäntutkimus* 30 (3): 4-20. <https://doi.org/10.33345/idantutkimus.129815>.

Sinovets, Polina, ja Daniel Shultz. 2023. "Russia's Nuclear Propaganda: From the Cold War to Ukraine." *The Journal of Slavic Military Studies* 36 (4): 340-360. <https://doi.org/10.1080/13518046.2023.2297586>.

Skopin, Denis. 2016. "The Ngo 'Soldiers' Mothers' in Russia and its Activities: Interpreted Through the Concept of 'Human Dignity'." *Comparative Sociology* 15 (6): 724-744.

Stratton, Jon. 2020. "Death and the Spectacle in Television and Social Media." *Television ja New Media* 21 (1): 3-24. <https://doi.org/10.1177/1527476418810547>.

Sumiala, Johanna. 2013. *Media and Ritual Death, Community, and Everyday Life*. London: Routledge.

Tarasova, Darya, Teele Rebane, Radina Gigova, Victoria Butenko, Josh Pennington, Andrew Carey ja Maria Kostenko. 2024. "Moscow blames Ukraine for strikes that killed at least 28 at train station" *CNN* 22.1.2024. Luettu 7.5.2024. <https://edition.cnn.com/2024/01/21/europe/ukraine-strikes-russian-controlled-donetsk-intl/index.html>.

Tolz, Vera ja Hutchings, Stephen. 2023. "Truth with a Z: disinformation, war in Ukraine, and Russia's contradictory discourse of imperial identity." *Post-Soviet Affairs*, 39 (5): 347-365. <https://doi.org/10.1080/1060586X.2023.2202581>.

Wanner, Catherine. (toim.). 2023. *Dispossession: Anthropological perspectives on Russia's war against Ukraine*. Taylor ja Francis Unlimited.

Wijermars, Mariëlle ja Lehtisaari, Katja (toim.). 2020. *Freedom of Expression in Russia's New Mediasphere*. London: Routledge.

Wunsch, Sinikka. 2003. "Lupa vihata: propaganda ja viholliskuvat mielipiteen muokkaajina konfliktitilanteissa." *Historiallinen Aikakauskirja*, 101 (2): 263-277.

Zhurzhenko, Tatiana. 2014. *Borderlands into Bordered Lands: Geopolitics of Identity in PostSoviet Ukraine*. Stuttgart: Ibidem Verla.

Zvereva, Vera. 2020. "State propaganda and popular culture in the Russian-speaking internet". Teoksessa *Freedom of Expression in Russia's New Mediasphere*, toimittaneet

Mariëlle Wijermars ja Katja Lehtisaari, 225-247. Abingdon: Routledge.
<https://doi.org/10.4324/9780429437205-12>.